

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ

**РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ 2014 РОКУ І ОКУПАЦІЯ КРИМУ
В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала:

здобувачка II курсу 07-241М групи
Спеціальності: 014 Середня освіта
Спеціалізація: 014.03 Історія
та громадянська освіта
Освітньо-професійної програми:
Середня освіта (історія)
Домарацька Тамара Борисівна

Керівник:

к.і.н, доцент кафедри
Бойков Олег Юрійович

Рецензент:

Федорченко Олег Володимирович
к.і.н, доцент кафедри
державно-правових дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ У 2014 РОЦІ: ПРИЧИНИ, ХІД ТА НАСЛІДКИ.....	7
1.1. Передумови та причини російської агресії проти України.....	7
1.2. Аналіз основних етапів російської анексії Криму та початку бойових дій на Донбасі.....	16
1.3. Міжнародна реакція на окупацію Криму та введення санкцій проти РФ	23
РОЗДІЛ 2. ВИСВІТЛЕННЯ ПОДІЙ 2014 РОКУ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ.....	32
2.1. Огляд чинних підручників з історії України для старшої школи.....	32
2.2. Аналіз методичних підходів до викладання теми анексії Криму	35
2.3. Протидія впливу російської пропаганди на формування історичної свідомості учнів	41
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ ТЕМИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ	50
3.1. Формування критичного мислення учнів під час вивчення подій 2014 року ..	50
3.2. Використання інтерактивних методів у викладанні теми окупації Криму	54
3.3. Впровадження мультимедійних та документальних матеріалів у навчальний процес	59
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	65

ВСТУП

Російська агресія проти України, що розпочалася у 2014 році та з окупації Криму й війни на Донбасі, є однією з ключових подій історії незалежної України. Анексія Криму порушила фундаментальні принципи міжнародного права та спричинила суттєву кризу у двосторонніх відносинах між Україною та Російською Федерацією викликавши масштабну міжнародну реакцію.

Інтеграція теми російської агресії та окупації Криму до шкільного курсу історії України є значущим чинником формування історичної пам'яті та національної самосвідомості учнівської молоді. Об'єктивне висвітлення подій 2014 року сприяє розвитку критичного мислення, формуванню патріотичних цінностей, а також протидії інформаційним маніпуляціям і дезінформації. Водночас аналіз сучасних шкільних підручників і навчальних програм демонструє, що відповідна тема висвітлюється недостатньо повно, містить упереджені або застарілі фактичні дані, що обумовлює нагальну потребу у вдосконаленні методики викладання та оновленні навчально-методичного забезпечення.

Дослідження особливостей відображення анексії Криму та війни на Донбасі у шкільному курсі історії України має безпосередній зв'язок із науковими програмами та планами, розробленими на кафедрі історії археології та методики викладання Херсонського державного університету.

Проблематика російської агресії проти України 2014 року та її висвітлення в освітньому процесі досліджувалася у працях багатьох українських і зарубіжних науковців. Серед них — О. Гринів, Н. Яковенко, В. Смолій, С. Кульчицький, І. Патриляк, які аналізували політичні, військові та суспільні аспекти агресії Росії. Питання формування історичної пам'яті та методики викладання новітньої історії України у шкільному курсі розглядали Л. Бабенко, В. Пошетун, О. Турянська, М. Стеблій, І. Коляда. У роботі використано широкий спектр джерел — нормативно-правові документи, шкільні підручники, наукові публікації, матеріали міжнародних організацій, аналітичні звіти та результати соціологічних опитувань.

Методологічною основою дослідження стали історико-аналітичний, порівняльний, контент-аналіз, а також методи педагогічного спостереження та узагальнення досвіду. Їх застосування дало змогу комплексно проаналізувати відображення подій 2014 року в освітньому процесі, оцінити ефективність наявних підходів і виробити власні рекомендації щодо удосконалення методики викладання теми російської агресії у шкільному курсі історії України.

Мета роботи полягає в аналізі висвітлення агресії Російської федерації проти України 2014 року у шкільному курсі історії України та розробці методичних рекомендацій щодо ефективного викладання цієї теми.

Завдання:

- дослідити передумови, хід та наслідки початку російської агресії проти України у 2014 році;
- проаналізувати зміст сучасних шкільних підручників з історії України щодо висвітлення теми окупації Криму;
- охарактеризувати методичні підходи до викладання подій 2014 року в навчальних закладах;
- висвітлити вплив російської пропаганди на формування історичної пам'яті учнів;
- розробити рекомендації щодо покращення методики викладання цієї теми у школі.

Об'єктом дослідження є початок російської агресії проти України 2014 року. **Предметом** дослідження виступає початок збройної агресії Росії проти України та висвітлення її у шкільному курсі новітньої історії України.

Зв'язок роботи з науковими темами, планами та програмами. Визначення теми кваліфікаційної роботи проводилося відповідно до ініціативної теми кафедри історії, археології та методики викладання «Регіональна історія України, історіографія, методологія та джерельна база».

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі викладання подій 2014 року в шкільному курсі історії України з урахуванням сучасних реалій

та потреб освітнього процесу. У роботі розглянуто основні проблеми та прогалини у висвітленні анексії Криму та військової агресії Росії в навчальних матеріалах, а також запропоновано нові методичні підходи до викладання цієї теми.

Значення роботи полягає у можливості практичного застосування її результатів при розробці оновлених навчальних програм і методичних посібників.

Методологія дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, який поєднує історичний аналіз, педагогічні методики та інформаційну безпеку. Основним підходом є історико-аналітичний метод, що дозволяє комплексно дослідити передумови, хід та наслідки російської агресії.

Також використано метод контент-аналізу для вивчення підручників та навчальних матеріалів, що дає змогу оцінити повноту висвітлення теми. Порівняльний метод застосовано для аналізу змін у викладанні цієї теми в різні періоди. Емпіричну базу дослідження становлять офіційні документи, шкільні підручники, аналітичні звіти, наукові публікації, а також результати соціологічних опитувань серед учнів і вчителів.

Практичне значення одержаних результатів роботи полягає в тому, що вони можуть бути використані в ході проведення уроків із історії України для учнів старших класів, можуть стати в нагоді при розробці лекційного курсу з історії сучасної України для студентів вищих навчальних закладів. Також результати роботи стануть важливим інструментом для педагогічних працівників з методичної точки зору в плані проведення уроків на тему «Російсько-українська війни 2014-2022»

Апробація результатів дослідження була здійснена у форматі виступу за темою «Протидія впливу російської пропаганди у шкільному курсі історії України: методичні підходи» на VIII Всеукраїнській науковій-практичній конференції молодих вчених, аспірантів та студентів, що відбулась 22 травня 2025 року в Херсонському державному університеті.

Публікації: За матеріалами теми дослідження була написана стаття «Російська агресія проти України (2014–2022): причини, інструменти впливу та

наслідки» і опублікована у збірнику матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми історії та археології : регіональний та глобальний вимір»: / редкол.: к.і.н., доц. Н. М. Кузовова (відп. ред.) та ін. Херсон: Вид-во ХДУ, 2025. 233 с. Також до наукового збірника «Магістерські студії» Херсонського державного університету була подана стаття на тему «Протидія російській пропаганді в шкільному курсі історії України: методичні підходи».

РОЗДІЛ 1. РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ У 2014 РОЦІ: ПРИЧИНИ, ХІД ТА НАСЛІДКИ

1.1. Передумови та причини російської агресії проти України

Після розпаду Радянського Союзу у 1991 році відносини між Україною та Росією розвивалися у складному та суперечливому руслі. Україна, проголосивши незалежність, зіткнулася з низкою викликів, пов'язаних із необхідністю налагодження економічних, політичних і військових відносин із Росією. Москва з самого початку не сприймала незалежність України як незворотний факт і намагалася зберегти її у своїй сфері впливу, використовуючи різні важелі – від економічного тиску до політичного впливу.

Одним із найгостріших питань у двосторонніх відносинах став поділ Чорноморського флоту. Після розпаду СРСР цей флот залишився на території України, зокрема в Криму, що викликало претензії з боку Росії. Москва вимагала повернення всього флоту, а також перегляду статусу Севастополя, наполягаючи на його «російській належності». Напруженість досягла піку в 1993 році, коли в Держдумі РФ прозвучали заяви про те, що Крим мав би залишитися у складі Росії.

У 1997 році після тривалих переговорів було підписано договір про розподіл Чорноморського флоту, за яким Україна отримала 18% кораблів, а Росія – 82%. Водночас Україна дозволила розміщення російського флоту в Севастополі строком на 20 років. Цей компроміс не вирішив усіх суперечностей, але дозволив уникнути відкритого конфлікту [39].

Економічні відносини між Україною та Росією значною мірою будувалися на постачанні газу. Росія, будучи основним постачальником енергоносіїв, використовувала цей фактор як інструмент політичного впливу. Наприкінці 1990-х і на початку 2000-х років Київ змушений був погоджуватися на не вигідні умови контрактів, щоб уникнути перебоїв у поставках газу.

Перший масштабний газовий конфлікт стався у 2005–2006 роках після приходу до влади Віктора Ющенка, який відкрито декларував європейський курс України. «Газпром» спочатку вимагав значного підвищення цін, а потім припинив

постачання газу, що призвело до енергетичної кризи не лише в Україні, а й у Європі. Подібний сценарій повторився у 2009 році, коли між «Нафтогазом» та «Газпромом» знову виникли суперечки щодо ціни та умов транзиту газу.

Російська Федерація систематично втручалася у внутрішньополітичні процеси України, надаючи підтримку проросійським політичним силам та окремим політикам. У перші роки президентства Леоніда Кучми (1994–1999) відносини між Україною та Російською Федерацією залишалися відносно стабільними, хоча Україна прагнула зберігати певну дистанцію у питаннях інтеграції до російських політичних і економічних структур. Ситуація кардинально змінилася після подій Помаранчевої революції 2004 року. Кремль зробив ставку на Віктора Януковича як кандидата на президентських виборах, здійснюючи різноманітні форми впливу на політичні процеси в Україні. До них входили фінансування передвиборчої кампанії, інформаційна підтримка через російські ЗМІ, а також лобіювання проросійських політичних ініціатив на міжнародній арені. Після перемоги Віктора Ющенка та приходу до влади нового уряду російсько-українські відносини значно погіршилися. Кремль розпочав політику системного політичного та економічного тиску на Київ, використовуючи як інструменти енергетичну залежність, інформаційний вплив, а також підтримку проросійських сил у регіонах [10, с. 9].

Коли у 2010 році Янукович став президентом, Москва відновила свою політичну та економічну експансію. Важливим кроком стали Харківські угоди 2010 року, які продовжили перебування Чорноморського флоту РФ у Криму до 2042 року в обмін на зниження ціни на газ. Фактично ці домовленості закріпили військову присутність Росії на території України, що у 2014 році значно полегшило анексію Криму [42, с. 15].

Питання євроінтеграції стало ключовим випробуванням для двосторонніх відносин. Україна почала готуватися до підписання Угоди про асоціацію з ЄС, що суперечило стратегічним інтересам Росії. Кремль відкрито тиснув на українське керівництво, погрожуючи економічними санкціями [8, с. 11].

Влітку 2013 року Росія фактично розпочала торговельну війну проти України, заблокувавши український експорт. У листопаді того ж року, за кілька днів до саміту у Вільнюсі, де мала бути підписана угода, Віктор Янукович несподівано заявив про призупинення євроінтеграційного курсу. Це рішення викликало масові протести в Україні, які переросли у Революцію Гідності.

З 1991 по 2013 рік російсько-українські відносини розвивалися в умовах постійного протистояння. Росія намагалася утримати Україну у своїй сфері впливу, використовуючи політичний, економічний і військовий тиск. Ключові моменти напруженості – проблема Чорноморського флоту, газові конфлікти, втручання у внутрішню політику та блокування євроінтеграційного курсу. Події 2013 року стали кульмінацією цього протистояння, що врешті-решт призвело до відкритої агресії Росії у 2014 році.

Події Революції Гідності 2013–2014 років докорінно змінили політичний ландшафт України. Масові протести, спричинені рішенням президента Віктора Януковича призупинити підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, переросли у громадянське протистояння. Протестувальники вимагали не лише європейського курсу країни, а й боротьби з корупцією, дотримання демократичних прав і свобод. Апогеєм Революції стали події лютого 2014 року, коли внаслідок насильницьких дій силовиків загинули понад сто протестувальників, що отримали назву «Небесна сотня».

Після втечі Віктора Януковича до Росії Україна опинилася у стані політичної невизначеності. Верховна Рада взяла на себе відповідальність за стабілізацію ситуації, сформувавши тимчасовий уряд на чолі з Арсенієм Яценюком. Було відновлено Конституцію 2004 року, яка значно обмежувала президентські повноваження. Водночас політичні еліти, що підтримували попередній режим, почали втрачати контроль над регіонами, особливо на півдні та сході країни [30, с. 41].

Росія сприйняла Революцію Гідності як загрозу своїм стратегічним інтересам. Повалення проросійського режиму Януковича означало, що Україна могла остаточно вийти з орбіти впливу Кремля та інтегруватися в європейську та

євроатлантичну спільноту. Москва неодноразово декларувала свої претензії на контроль над пострадянським простором, а Україна, з її вигідним геополітичним розташуванням, була ключовим елементом цієї політики.

Ключовим мотивом для Кремля стала військова база в Севастополі, яка забезпечувала Росії стратегічний контроль над Чорним морем. Анексія Криму дозволяла Москві не лише гарантувати присутність свого флоту, а й отримати додаткові можливості для геополітичного тиску на країни Чорноморського регіону. Окрім цього, російські лідери, зокрема Володимир Путін, розглядали Україну як частину «русского мира» – концепції, що виправдовувала експансіоністську політику РФ щодо сусідніх держав.

Після зміни влади в Києві Росія почала активну інформаційну кампанію, спрямовану на дестабілізацію ситуації в Україні. Російські ЗМІ поширювали тези про «державний переворот», «захоплення влади фашистами» та «утиски російськомовного населення». Ця пропагандистська кампанія мала на меті виправдати можливу військову інтервенцію та знайти підтримку серед проросійськи налаштованих громадян України.

Одним із центральних міфів російської пропаганди стала теза про «захист російськомовного населення». В офіційному дискурсі Кремля Україна зображувалася як держава, яка нібито проводить політику етнічних чисток і дискримінації. Особливо активно ці ідеї поширювалися в Криму та на сході України, де російські спецслужби паралельно працювали над створенням мережі колаборантів [35, с. 714].

Ще до анексії Криму Росія застосовувала економічні важелі для тиску на Україну. Влітку 2013 року, коли Київ ще готувався до підписання Угоди про асоціацію з ЄС, Москва запровадила так звану «митну війну». Українські товари затримували на кордоні, а експортери зазнавали значних збитків. Восени того ж року Кремль фактично шантажував керівництво України, пропонуючи кредити та дешевий газ в обмін на відмову від євроінтеграції.

Після втечі Януковича та встановлення нового уряду Росія розпочала новий етап економічного тиску. Було зупинено поставки газу, що призвело до

енергетичної кризи. Також були заморожені торговельні відносини, що мало негативні наслідки для української промисловості, особливо в східних регіонах, орієнтованих на ринок РФ.

Після анексії Криму Росія розпочала операцію з дестабілізації східних і південних регіонів України. В березні – квітні 2014 року у Харкові, Донецьку, Луганську, Одесі та інших містах проходили проросійські мітинги, організовані за підтримки російських спецслужб. Одним із ключових моментів стала спроба створити так звану «Новоросію» – проект, який передбачав відокремлення південно-східних областей від України.

Особливу роль у розгортанні конфлікту відіграв Донбас. Росія перекидала на територію України своїх агентів, зокрема Ігоря Гірка (Стрелкова), який став головною фігурою у створенні незаконних збройних формувань. Використовуючи місцевих колаборантів та кримінальні елементи, Москва змогла розпочати збройний конфлікт, який згодом переріс у повномасштабну війну.

Російська агресія проти України у 2014 році була наслідком тривалих геополітичних процесів, що включали боротьбу за сфери впливу, економічний шантаж, інформаційні маніпуляції та пряме військове втручання. Революція Гідності лише пришвидшила ті сценарії, які Кремль розглядав ще задовго до 2014 року. Операція з анексії Криму та розпалювання війни на Донбасі стала спробою не лише втримати Україну в орбіті впливу РФ, а й продемонструвати силу Росії на міжнародній арені [26, с. 43].

Після Революції Гідності, яка завершилася втечею Віктора Януковича та зміною влади в Україні, Росія розпочала активні дії для дестабілізації ситуації. Кремль не визнав нового керівництва України, назвавши його «хунтою» і відкрито підтримавши антиукраїнські рухи на сході та півдні країни. Дестабілізація відбувалася у кількох напрямках: інформаційна війна, анексія Криму, підтримка сепаратизму на Донбасі та економічний тиск.

Одразу після перемоги Євромайдану в лютому 2014 року Росія розпочала операцію з захоплення Криму. Підрозділи російського спецназу без розпізнавальних знаків (так звані «зелені чоловічки») заблокували

адміністративні будівлі, українські військові частини та стратегічні об'єкти на півострові. 16 березня 2014 року Кремль провів псевдореферендум про «приєднання» Криму до Росії, хоча голосування відбулося під тиском російських військових, без незалежних спостерігачів та з масовими фальсифікаціями. Вже 18 березня президент РФ Володимир Путін підписав так званий «Договір про входження території Республіки Крим та м. Севастополя до складу Російської Федерації».

Анексія Криму створила прецедент порушення міжнародного права та стала відправною точкою для подальшої агресії Росії проти України. Українські військові, що перебували на півострові, були змушені або покинути територію, або перейти на службу в російську армію. Близько 80% українських військовослужбовців залишилися вірними присязі та виїхали на материкову частину України.

Після анексії Криму Кремль почав реалізовувати сценарій дестабілізації сходу України. У квітні 2014 року у містах Донецької та Луганської областей почалися захоплення адміністративних будівель проросійськими бойовиками, яких координували російські спецслужби. У багатьох містах проросійські активісти та диверсанти здійснювали атаки на відділення міліції, щоб заволодіти зброєю.

Однією з ключових постатей у цій операції став Ігор Гіркін (Стрелков), офіцер ГРУ РФ, який разом із групою бойовиків захопив Слов'янськ у квітні 2014 року. Саме з цього міста почалося масштабне збройне протистояння. Росія підтримувала бойовиків озброєнням, фінансуванням та кадрами. Наприклад, влітку 2014 року через неконтрольовані ділянки кордону на Донбас почали прибувати регулярні російські підрозділи, а також важка техніка, включно з танками, артилерією та системами залпового вогню «Град» і «Бук» [7, с. 92].

Хоча Кремль заперечував участь у бойових діях, в серпні 2014 року ситуація докорінно змінилася. Після серії успішних операцій української армії, яка майже оточила Донецьк і Луганськ, Росія відкрито ввела свої регулярні підрозділи. Найбільш показовим епізодом стало оточення українських військ під

Іловайськом. Російські підрозділи 8-ї гвардійської мотострілецької бригади та 331-го парашутно-десантного полку атакували українських військових, які вже домовилися про вихід із міста «зеленим коридором». Внаслідок цього обстрілу загинуло близько 400 українських бійців, сотні потрапили в полон [37].

У січні–лютому 2015 року регулярні російські війська взяли активну участь у боях за Дебальцеве, що стало черговим підтвердженням прямого втручання Кремля у конфлікт на сході України. Присутність регулярних підрозділів Росії не лише посилила бойові дії, але й продемонструвала системний характер агресії, яка поєднувала відкриту військову силу з гібридними методами впливу. Російська пропаганда відігравала ключову роль у дестабілізації ситуації в Україні. Російські ЗМІ активно поширювали фейки про «нацистів» і «фашистів», нібито прийшлих до влади після Майдану, що слугувало виправданням вторгнення та створення образу України як «небезпечного та радикального сусіда». Одним із найбільш резонансних прикладів дезінформації стала історія про «розп'ятого хлопчика» у Слов'янську, яку транслював російський «Перший канал», і яка була спрямована на емоційну мобілізацію російської аудиторії та дискредитацію українських сил. Інформаційна складова конфлікту не обмежувалася телевізійними сюжетами. Російські соціальні мережі, зокрема «ВКонтакте» та «Однокласники», використовувалися для координації дій проросійських та сепаратистських груп на Донбасі, а також для поширення закликів до збройного повстання. Цей механізм дозволяв створювати ефект масової підтримки «ополченців», підсилюючи їхню легітимність у очах частини місцевого населення. Окрім військового та інформаційного тиску, Кремль застосовував економічний вплив як додатковий інструмент тиску на Україну. У 2014 році Росія запровадила торговельні обмеження щодо українських товарів, фактично заблокувавши імпорт багатьох продуктів та промислової продукції. Це завдало значних збитків економіці України та підвищило соціальну напруженість. Одночасно Росія призупинила постачання природного газу, що спричинило енергетичну кризу та змусило Україну шукати альтернативні джерела ресурсів і підвищувати енергетичну автономність [11, с. 97].

Таблиця 1.1 (складена авторкою)

Основні етапи дестабілізації України Росією (лютий 2014 – лютий 2015)

Дата	Подія	Опис
Лютий 2014	Втеча Януковича	Кремль не визнає нову владу в Україні
Березень 2014	Анексія Криму	Проведення псевдореферендуму під контролем російських військових
Квітень 2014	Початок війни на Донбасі	Захоплення Слов'янська Ігорем Гіркіним, підтримка сепаратистів Росією
Липень 2014	Катастрофа МН17	Збиття літака Malaysia Airlines російським «Буком»
Серпень 2014	Іловайська трагедія	Відкрите вторгнення російських військ та розстріл українських військових
Січень 2015	Бої за Донецький аеропорт	Остаточне знищення терміналу силами РФ
Лютий 2015	Бої за Дебальцеве	Масове використання російських військ та важкої артилерії

Росія використовувала широкий спектр засобів для дестабілізації України: військову силу, гібридні методи війни, економічний шантаж і масштабну пропаганду. Всі ці фактори призвели до затяжного збройного конфлікту, який продовжується й досі.

Російська анексія Криму в березні 2014 року стала результатом не лише військової операції, а й ретельно спланованої інформаційної війни. Кремль заздалегідь підготував ґрунт для захоплення півострова, використовуючи дезінформацію, маніпуляцію суспільною свідомістю та розпалювання антиукраїнських настроїв. Інформаційна кампанія розгорталася протягом багатьох років, а з кінця 2013 року набула особливої інтенсивності.

Одним із ключових елементів російської пропаганди стало формування образу України як «держави, що зазнала фашистського перевороту». Після початку Євромайдану російські медіа систематично нав'язували думку про те, що протестні акції в Києві організовані «західними спецслужбами», а їхні учасники – радикали та екстремісти. Українську владу, яка прийшла до керівництва після втечі Віктора Януковича, постійно називали «нелегітимною хунтою». Особливу увагу Кремль приділив Криму, оскільки півострів мав стратегічне значення та був

важливою військовою базою Чорноморського флоту РФ. Російські телеканали, які мали домінуючий вплив на кримських жителів, транслювали сюжети про «бандерівців», які нібито готуються до репресій проти росіян. Одним із найбільш знакових фейків став сюжет про так звані «потяги дружби», у яких буцімто прямували озброєні націоналісти для «захоплення Криму». Незважаючи на відсутність будь-яких доказів, цей наратив активно поширювався в кримському інформаційному просторі, формуючи у населення атмосферу страху та невизначеності. Ще одним важливим аспектом пропаганди Кремля стало конструювання міфу про «історичну справедливість». Російські медіа наполегливо повторювали тезу про те, що Крим завжди був російським, а його передача Україні в 1954 році нібито була «історичною помилкою». Кремль прагнув переконати кримчан, що «повернення до Росії» є єдиним способом уникнути хаосу, війни та економічного занепаду. Інформаційна війна не обмежувалася традиційними ЗМІ. Росія активно використовувала соціальні мережі для поширення дезінформації. У платформах «ВКонтакте», «Однокласники» та інших з'являлися тисячі фейкових акаунтів, які пропагували ідею відокремлення Криму. Під впливом цієї масованої інформаційної кампанії значна частина кримчан справді повірила у необхідність «захисту» з боку Росії. Саме створення такої сприятливої інформаційної атмосфери дозволило Кремлю провести операцію «референдуму» під контролем російських військ майже без опору з боку місцевого населення та українських сил. Анексія Криму стала наочним прикладом того, як сучасні гібридні війни можуть починатися задовго до появи перших озброєних солдатів, і що інформаційна зброя може бути настільки ж ефективною, як і традиційні військові методи. Цей випадок демонструє, що маніпуляція інформаційним середовищем є стратегічним інструментом у сучасних конфліктах і може підготувати ґрунт для військових операцій без значного фізичного протистояння на початковому етапі [45, с. 229].

1.2. Аналіз основних етапів російської анексії Криму та початку бойових дій на Донбасі

Російська анексія Криму розпочалася ще до офіційних заяв Кремля. Задовго до лютого 2014 року на півострові діяли проросійські організації, які координували свої дії з російськими спецслужбами. Особливо активною була партія «Русское единство» під керівництвом Сергія Аксьонова, який згодом став маріонетковим «главою Криму». Вплив Росії на політичне та інформаційне поле Криму дозволив Кремлю швидко реалізувати план окупації [14, с. 41].

20 лютого 2014 року, ще до втечі Віктора Януковича з Києва, Росія почала підготовку до захоплення Криму. Саме ця дата пізніше була виکارбувана на медалях, якими нагороджували учасників операції «За повернення Криму». У перші дні після зміни влади в Україні російські спецслужби активізували місцеві проросійські сили, які почали вимагати «захисту» від нової української влади.

У ніч з 26 на 27 лютого 2014 року добре оснащені озброєні підрозділи без розпізнавальних знаків, які згодом отримали прізвисько «зелені чоловічки», захопили будівлі Верховної Ради та Ради міністрів Криму в Сімферополі. Під загрозою зброї депутати парламенту півострова зібралися на засідання, під час якого оголосили про призначення Сергія Аксьонова «головою Ради міністрів». Це рішення ухвалювалося в присутності російських військових, що повністю порушувало будь-які правові норми [20, с. 84].

Після цього окупаційні сили розпочали блокаду українських військових частин. До 1 березня російські підрозділи заблокували майже всі українські військові об'єкти на півострові. Українські військові, які отримали наказ не чинити опору, опинилися в складній ситуації. Наприклад, 3 березня командира 204-ї бригади тактичної авіації Юлія Мамчура викрали, оскільки він відмовився здати частину окупантам. 16 березня 2014 року в Криму провели так званий «референдум», який був організований за відсутності незалежних спостерігачів, під контролем російських військових. Оголошені результати, за якими 96,77% жителів Криму «висловилися за приєднання до Росії», не відповідали реальній картині, а саме голосування суперечило нормам міжнародного права.

18 березня 2014 року Володимир Путін підписав указ про «приєднання» Криму до Росії. Ця подія стала не лише грубим порушенням територіальної цілісності України, а й першим випадком анексії частини європейської держави після Другої світової війни. Захоплення Криму показало, як гібридні методи війни, що поєднують військове втручання, пропаганду та політичний тиск, можуть змінювати кордони у XXI столітті.

16 березня 2014 року в Криму відбувся так званий «референдум» про статус півострова. Його організували під повним контролем російських військових та місцевих колаборантів, що грубо порушувало міжнародні правові норми та Конституцію України. Вибір для голосування був навмисно сформульований так, що не передбачав можливості збереження статусу Криму у складі України. В бюлетені було запропоновано два варіанти: «возз'єднання Криму з Росією» або «відновлення Конституції АРК 1992 року», яка також фактично давала автономії право на незалежність.

Згідно з Конституцією України, будь-яке рішення про зміну територіального статусу регіону може ухвалюватися лише за підсумками загальнонаціонального референдуму [23]. Однак Верховна Рада Криму, яка була захоплена російськими військовими, незаконно ініціювала цей «референдум» без участі Києва. Крім того, його організація суперечила законодавству самої Автономної Республіки Крим, яке не передбачало можливості проведення таких голосувань без узгодження з центральною владою.

Процес голосування відбувався без належного контролю з боку міжнародних спостерігачів. Організації, які Росія допустила до моніторингу, не мали офіційного статусу та були відверто проросійськими. Виборчі дільниці охороняли озброєні російські військові, що створювало атмосферу страху та впливало на свободу волевиявлення. Численні свідчення очевидців та журналістів підтверджують, що на дільницях не проводили ретельної перевірки списків виборців, а в голосуванні брали участь особи без кримської прописки, включно з громадянами Росії. Офіційні результати, оголошені окупаційною владою, стверджували, що 96,77% виборців підтримали «приєднання» Криму до Росії при

явці 83,1%. Однак реальні соціологічні дослідження, проведені незалежними організаціями, зокрема центром «Левада» у 2013 році, показували, що лише близько 40% кримчан висловлювали симпатії до Росії, тоді як більшість підтримувала збереження автономії у складі України. Це свідчить про масштабні фальсифікації під час голосування [13, с. 122].

Міжнародна спільнота, включно з ООН, ЄС, США та більшістю демократичних країн, не визнала «референдум» та його результати. 27 березня 2014 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію №68/262, яка підтвердила територіальну цілісність України та засудила дії Росії. Європейський Союз та США запровадили санкції проти РФ, а міжнародні судові органи розпочали розгляд справ щодо порушення прав людини на окупованому півострові [38, с. 91] .

Таким чином, «референдум» у Криму не мав жодної юридичної легітимності. Його проведення було порушенням як українського, так і міжнародного права, а результати стали частиною російської пропаганди, спрямованої на легітимізацію незаконної анексії.

Після анексії Криму Росія розпочала новий етап агресії, цього разу на Сході України. У квітні 2014 року в Донецькій та Луганській областях розгорнулися масові заворушення, які були організовані та координовані російськими спецслужбами. Озброєні групи проросійських бойовиків захоплювали адміністративні будівлі, поліцейні відділки та військові склади.

12 квітня 2014 року в місті Слов'янську Донецької області відбулося перше збройне зіткнення між силами МВС України та бойовиками, очолюваними російським диверсантом Ігорем Гіркіним (Стрелковим). Бойовики, які були озброєні сучасною російською зброєю, захопили місто, вбивши офіцера СБУ Геннадія Біліченка. Саме цей день вважається початком збройного конфлікту на Донбасі [7, с. 23].

Протягом квітня-травня 2014 року проросійські сили активізували свої дії, взявши під контроль десятки населених пунктів. 6 квітня в Донецьку бойовики захопили будівлю Донецької обласної державної адміністрації (ОДА), а 27 квітня

вони проголосили створення так званої «Донецької народної республіки» («ДНР»). Аналогічний сценарій відбувся в Луганську, де 27 квітня було проголошено створення «Луганської народної республіки» («ЛНР»).

Озброєні сепаратисти почали захоплювати військові частини, що дозволило їм отримати доступ до значної кількості української зброї. Наприклад, у квітні 2014 року вони заволоділи бронетехнікою 25-ї ОПДБр ЗСУ, яка на той момент перебувала в Донецькій області. Це свідчить про низьку боєготовність українських сил на початковому етапі конфлікту, оскільки частина військових частин була деморалізована або навіть мала проросійські настрої [37].

Формування так званих «республік» на Донбасі відбувалося під повним контролем Російської Федерації. Керівні структури «ДНР» та «ЛНР» склалися переважно з громадян Росії. Зокрема, «міністром оборони ДНР» став російський офіцер Ігор Гіркін, а «прем'єр-міністром» – громадянин Росії Олександр Бородай. Це свідчить, що конфлікт на Донбасі не був виключно внутрішнім громадянським протистоянням, а був значною мірою інспірований зовнішньою силою.

Москва також направляла на Донбас кадрових військових під виглядом «добровольців». Уже влітку 2014 року в бойових діях брали участь підрозділи російської армії, зокрема бригади спецназу ГРУ, які діяли без розпізнавальних знаків. Для легітимізації свого втручання Росія застосовувала тактику «гібридної війни», стверджуючи, що на Донбасі воюють лише «ополченці», тоді як насправді ці формування отримували постачання зброї, техніки та військову підтримку з території РФ.

Важливу роль у розвитку конфлікту відіграв так званий «референдум» 11 травня 2014 року, організований бойовиками в Донецькій та Луганській областях. Голосування проходило без участі міжнародних спостерігачів та під контролем озброєних осіб, а його результати були сфальсифіковані. Незважаючи на заяви про «незалежність», обидва квазіутворення фактично підпорядковувалися Москві та інтегрувалися у російські військові та фінансові структури.

У відповідь на захоплення міст 14 квітня 2014 року Україна оголосила про початок Антитерористичної операції (АТО). Уряд почав вводити військові

підрозділи в регіон, проте на першому етапі операції українські сили не мали достатньої підготовки та технічного забезпечення для протистояння добре озброєним бойовикам. Переломними стали бої за Слов'янськ у червні-липні 2014 року, коли українські сили змогли відновити контроль над містом. Після цього розпочався контрнаступ, у ході якого українські війська звільнили Краматорськ, Сєвєродонецьк та Лисичанськ. Однак уже в серпні 2014 року Росія розгорнула пряме вторгнення регулярних військ, що призвело до Іловайської трагедії, коли сотні українських військових потрапили в оточення та загинули під час спроби виходу з «зеленого коридору», обстріляного російськими військовими [33, с. 245].

Таким чином, бойові дії на Донбасі стали результатом прямої військової та політичної підтримки Росією сепаратистських угруповань. Без цієї підтримки так звані «ДНР» і «ЛНР» не змогли б існувати як організовані військові структури. Війна на Сході України є частиною масштабного конфлікту, який Росія розпочала ще у 2014 році для дестабілізації України та перешкоджання її європейській інтеграції.

Після початку російської агресії на Сході України українська влада оголосила про проведення Антитерористичної операції (АТО), яка офіційно розпочалася 14 квітня 2014 року. Метою операції було відновлення контролю над територіями, захопленими бойовиками так званих «ДНР» і «ЛНР». Ці події становлять окремі етапи розвитку російсько-українського конфлікту (див. Додаток Б).

Перші місяці проведення АТО були вкрай складними. Українська армія мала обмежені ресурси, низький рівень бойової готовності та значні проблеми з озброєнням. Добровольчі батальйони, такі як «Азов», «Донбас», «Айдар», «Дніпро-1», стали важливим фактором у стримуванні наступу бойовиків, оскільки діяли швидко та ефективно, на відміну від повільно мобілізованих регулярних військових частин. До червня 2014 року бойовики контролювали значну частину Донецької та Луганської областей. Однак українські сили поступово почали звільняти окуповані території. Найбільш значущими операціями стали звільнення Слов'янська та Краматорська в липні 2014 року. Саме після втрати цих ключових

міст війна набрала нового масштабу, оскільки Росія перейшла до прямого вторгнення, використовуючи регулярні підрозділи армії [1].

У серпні 2014 року українські сили розпочали масштабний наступ із метою оточення та ліквідації бойовиків у стратегічно важливому місті Іловайськ Донецької області. Бої були надзвичайно напруженими, і після перекидання на Донбас регулярних російських військових підрозділів українські війська опинились в оточенні. 29 серпня українській стороні був запропонований вихід через так званий «зелений коридор». Однак під час виходу колони були обстріляні з артилерії та мінометів, що спричинило масові втрати. Ця трагедія стала переломним моментом у війні 2014 року: українська армія була змушена відмовитися від активного наступу, а політичне керівництво почало шукати дипломатичні шляхи припинення бойових дій. Після відносного затишшя наприкінці 2014 року бойові дії поновилися із новою силою в січні 2015 року, цього разу в районі Дебальцевого. Дебальцеве мало стратегічне значення через розташування на перетині важливих транспортних шляхів, і українські сили, що склалися з підрозділів Збройних сил, Національної гвардії та добровольчих батальйонів, утримували місто, але опинилися в напівоточенні. 18 лютого 2015 року було ухвалене рішення про відступ із міста, і військові колони під постійним обстрілом виходили з Дебальцевого, зазнаючи значних втрат [33, с. 248].

Після великих втрат у війні на Донбасі Україна була вимушена сісти за стіл переговорів. Перші домовленості були досягнуті у вересні 2014 року під час зустрічі в Мінську (Білорусь), де були підписані так звані «Мінськ-1». Однак через постійні порушення режиму припинення вогню довелося провести новий раунд переговорів у лютому 2015 року, що завершився підписанням «Мінськ-2».

Основні положення Мінських угод включали:

- Припинення вогню та відведення важкого озброєння.
- Обмін полоненими за принципом «всіх на всіх».
- Надання особливого статусу окупованим територіям Донбасу.
- Відновлення контролю України над державним кордоном [4, с. 50].

Проте ці угоди не були виконані в повному обсязі. Росія та бойовики постійно порушували режим тиші, а спроби політичного врегулювання залишалися безуспішними через маніпуляції Кремля.

Мінські угоди дозволили знизити інтенсивність бойових дій, але не зупинили війну. Україна отримала час на реформування армії та зміцнення обороноздатності. Водночас Росія використала домовленості як засіб політичного тиску на Київ, намагаючись змусити Україну визнати легітимність окупованих територій та інтегрувати їх до політичного простору країни на умовах Кремля [40, с. 18] .

Таблиця 1.2 (складена авторкою)

Хронологія подій: анексія Криму та початок війни на Донбасі

Дата	Подія	Опис
Лютий 2014	Анексія Криму	Російські війська без розпізнавальних знаків захоплюють Крим, проведення нелегітимного «референдуму».
Березень 2014	Підписання «референдуму» в Криму	На основі сфальшованих результатів «референдуму», Росія анексує Крим.
Квітень 2014	Початок АТО в Україні	Офіційне оголошення України про початок Антитерористичної операції для боротьби з сепаратистами на сході.
Червень 2014	Звільнення Слов'янська та Краматорська	Українська армія успішно звільняє Слов'янськ та Краматорськ від проросійських сил.
Серпень 2014	Іловайська трагедія	Оточення і розстріл українських військових в Іловайську російськими військами при спробі виходу через «зелений коридор».
Лютий 2015	Бої за Дебальцеве	Запеклі бої за місто Дебальцеве. Російські війська та бойовики оточують українські підрозділи.
Лютий 2015	Мінські угоди (Мінськ-2)	Підписання угод для припинення вогню та мирного врегулювання конфлікту.

Анексія Криму та війна на Донбасі стали результатом агресивної політики Росії, спрямованої на дестабілізацію України. Анексія Криму, що відбулася в лютому-березні 2014 року, була ретельно спланованою операцією, яка включала військове вторгнення та фальшування результатів «референдуму», що підштовхнуло Росію до формального захоплення Криму.

Війна на Донбасі розпочалася після того, як проросійські сепаратисти оголосили про створення «ДНР» і «ЛНР». Росія активно підтримувала їх через постачання зброї, техніки та живої сили, що призвело до активних бойових дій між українськими силами та бойовиками. Рішення про проведення АТО стало першим кроком до відновлення контролю над захопленими територіями, проте ситуація на сході України залишалася нестабільною і дуже складною.

Значущими подіями були Іловайська трагедія, коли українські війська потрапили в оточення та зазнали великих втрат, а також важливі бої за Дебальцеве, що стали не тільки перевіркою боєздатності української армії, а й важливим етапом у підготовці до дипломатичних переговорів. В результаті, зусилля з припинення війни призвели до підписання Мінських угод, однак вони не змогли вирішити конфлікт, і війна продовжувалась з новими етапами ескалації [34, с. 39].

Таким чином, українська відповідь на агресію Росії пройшла кілька етапів: спочатку активні бої в межах АТО, потім трагічні втрати в Іловайську та Дебальцевому, а після цього – перехід до дипломатичних шляхів розв'язання конфлікту. Попри підписання Мінських угод, війна не завершилася, а Росія продовжувала вести гібридну агресію, що згодом призвело до повномасштабного вторгнення в 2022 році.

1.3. Міжнародна реакція на окупацію Криму та введення санкцій проти РФ

Після анексії Криму Росією в 2014 році, міжнародне співтовариство, зокрема Організація Об'єднаних Націй, виразило рішучу осуду цієї акції як порушення міжнародного права, зокрема принципів територіальної цілісності та суверенітету. Одна з основних реакцій на цей акт агресії стала резолюція Генеральної Асамблеї ООН, що була ухвалена 27 березня 2014 року під номером 68/262 [48].

У цьому документі ООН засудила спроби Росії змінити статус Криму і закликала всі країни-члени ООН не визнавати «референдум», проведений в Криму 16 березня 2014 року, як легітимний. Резолюція підтвердила суверенітет та територіальну цілісність України в межах її міжнародно визнаних кордонів, зокрема включаючи Крим і Севастополь. У документі також наголошувалося, що будь-які зміни в кордонах України можуть відбуватися лише через мирний процес, з врахуванням міжнародного права, а не шляхом військової агресії.

Проголосували за резолюцію 100 держав, проти – 11, серед яких були країни, що підтримували Росію, зокрема Сирія, Північна Корея, Венесуела. Більшість держав, що виступили проти анексії, включаючи країни Європейського Союзу, США, Канаду, Японію, підтвердили своє прагнення до відновлення територіальної цілісності України.

Ця резолюція, хоч і не мала обов'язкової юридичної сили, стала важливим політичним сигналом для Росії та її союзників, що міжнародне співтовариство не визнає спробу змінити територіальні кордони України внаслідок насильства. ООН, хоча й не здатна безпосередньо вжити заходи для припинення агресії, тим не менш продемонструвала свою рішучість у підтримці норм міжнародного права. Резолюція стала одним із перших офіційних кроків у дипломатичному відстоюванні прав України на міжнародній арені [6, с. 17].

Після анексії Криму Росією в 2014 році та початку війни на Донбасі міжнародне співтовариство, зокрема Європейський Союз та США, вжили рішучих заходів для тиску на Росію з метою припинення агресії та відновлення територіальної цілісності України. Санкції проти Росії стали ключовим інструментом міжнародної реакції на порушення міжнародного права.

Європейський Союз був одним із перших, хто запровадив санкції проти Росії у відповідь на її агресію. Перші обмеження були введені вже в березні 2014 року після анексії Криму. Вони включали обмеження на поїздки російських чиновників, заморожування активів і заборону на ведення бізнесу з певними російськими компаніями. Протягом наступних років санкції ЄС стали все більш жорсткими та різноманітними.

Основними напрямками санкцій стали:

1. Економічні санкції – обмеження на фінансові операції з державними російськими банками, заборона на постачання стратегічних технологій, зокрема для нафтової та газової промисловості Росії. Наприклад, санкції стосувалися російських компаній, таких як «Газпром» та «Лукойл», що обмежувало доступ до міжнародних фінансових ринків.
2. Секторальні санкції – введення заборони на торгівлю зброєю та подвійним призначенням техніки, заборона на експорт певних товарів, які можуть бути використані для військових цілей.
3. Персональні санкції – заморожування активів та обмеження на в'їзд в країни ЄС для російських чиновників, підприємців і представників силових структур, які були причетні до агресії та порушень прав людини в Україні [8, с. 31].

З часом ЄС продовжував продовжувати санкції, зокрема через невиконання Росією Мінських угод. У 2021 році ЄС продовжив санкції до 31 липня 2022 року, підтвердивши свою непохитну позицію щодо підтримки суверенітету України.

Сполучені Штати Америки також активно впроваджували санкції, які почали діяти з березня 2014 року. Санкції США охоплювали широке коло економічних і персональних обмежень, включаючи заморожування активів російських олігархів та державних компаній, таких як «Роснефть», «Сбербанк» і «Газпром». Вони включали також:

1. Обмеження на енергетичні та фінансові секторі – заборона на кредитування і обмеження для державних російських компаній на залучення коштів на західних фінансових ринках. Санкції торкнулися таких стратегічних секторів, як видобуток нафти і газу, а також технологічного оснащення для глибоководного буріння.
2. Персональні санкції – введення санкцій проти високопосадовців, які були причетні до анексії Криму та агресії на Донбасі. Протягом наступних років США розширювали санаційний список, включаючи нових осіб, а також компанії, що підтримували діяльність Росії в Україні.

3. Експортні обмеження – обмеження на експорт високих технологій, зокрема в галузях оборони та інформаційних технологій, що мали б посилити військовий потенціал Росії [51, р. 107].

Крім ЄС та США, багато інших країн також приєдналися до санкцій проти Росії. Наприклад, Канада, Японія, Австралія, Нова Зеландія та інші держави запровадили санкції, зокрема економічні та персональні обмеження. Вони підтримували санкційні заходи Європи і США, обмежуючи доступ Росії до своїх ринків і зменшуючи міжнародну фінансову підтримку.

Особливим аспектом стало те, що санкції підтримали навіть країни, які традиційно не входили до складу ЄС або НАТО, зокрема Україна, яка запровадила санкції щодо фізичних осіб та юридичних осіб, які підтримували або брали участь в агресії Росії проти її території.

Введення санкцій проти Росії мало значний вплив на економіку країни, хоча Росія продовжувала заявляти про свою незалежність від зовнішнього впливу. Водночас, санкції стали важливим інструментом міжнародного співтовариства для тиску на Росію з метою змусити її відмовитися від агресивної політики щодо України та повернення до мирного врегулювання конфлікту.

Санкції, введені проти Росії після анексії Криму та початку війни на Донбасі, мали значний вплив на економічну ситуацію в країні, змушуючи її адаптуватися до нових умов. Вони стали важливим чинником, що змінив внутрішню економічну політику Росії, а також її зовнішньополітичну стратегію.

Перше, що відчували російські підприємства після введення санкцій, це обмеження на доступ до міжнародних фінансових ринків. Заборона на кредитування російських банків та підприємств у США та Європі ускладнила для Росії залучення зовнішніх інвестицій, що мало прямий вплив на велику частину секторів економіки, зокрема на енергетичний сектор.

Більшість великих російських компаній, зокрема у галузі нафтової і газової промисловості, стали переживати труднощі з фінансуванням нових проектів. Наприклад, найбільші російські енергетичні компанії, такі як «Газпром» і «Роснефть», втратили доступ до західних технологій, необхідних для розробки

нових нафтових і газових родовищ. Це обмежило здатність Росії збільшувати видобуток нафти та газу, що в свою чергу призвело до зниження прибутків від експорту цих ресурсів, які складають значну частину бюджету Росії. Іншою важливою проблемою стали санкції, що обмежили імпорт високотехнологічних товарів і виробничих матеріалів, таких як мікропроцесори, комп'ютерні чіпи, обладнання для нафтової промисловості. Це завдало удару по багатьох секторах економіки, що використовували західні технології для виробництва. Введення санкцій також посилювало інфляцію в Росії. Втрата доступу до дешевих імпорتنих товарів і зниження валютних резервів призвели до значного зростання цін на споживчі товари, а також до девальвації рубля, що значно ускладнило економічну ситуацію для росіян. У відповідь на економічні труднощі Росія почала реалізовувати політику «імпортозаміщення», тобто намагалася замінити імпортні товари на вітчизняні. Ця стратегія була спрямована на відновлення виробництва в країні та зменшення залежності від іноземних постачальників. Росія почала активно інвестувати в сільське господарство, виробництво продуктів харчування, а також у розвиток власних технологій у деяких галузях, зокрема в оборонній промисловості. Однак успіх цієї політики був обмежений, оскільки значна частина технологічних потужностей і наукового потенціалу Росії залишалася залежною від західних розробок [32, с. 43].

Фінансові обмеження та зниження обсягів імпорту призвели до девальвації російського рубля, що своєю чергою спричинило стрімке зростання цін на внутрішньому ринку. Інфляційні процеси посилилися також через втрату доступу до дешевих імпорتنих товарів. Це негативно вплинуло на добробут населення, адже рівень реальних доходів росіян почав знижуватися, тоді як вартість базових продуктів харчування та споживчих товарів істотно зросла. Введення санкцій змусило Росію шукати нові напрями економічної співпраці. Найбільш перспективним партнером став Китай, який поступово перетворюється на ключового стратегічного союзника Москви. Було укладено низку масштабних угод у сфері енергетики, торгівлі та інфраструктурних проєктів. Також Росія

активізувала співпрацю з Індією та іншими країнами Азії, намагаючись компенсувати втрату європейських ринків.

Водночас у політичному вимірі Кремль почав зміцнювати свої позиції у Центральній Азії, на Близькому Сході та в Африці. Зокрема, військова операція у Сирії, спрямована на підтримку режиму Башара Асада, стала інструментом підвищення міжнародного впливу Росії та демонстрацією її готовності протистояти Заходу на глобальній арені. Паралельно відбувалося формування альтернативних інституцій, таких як об'єднання БРІКС, які покликані забезпечити багатополарність світової системи та зменшити залежність від західних фінансових структур [15, с. 54].

Аналізуючи сучасний стан Росії, можна зробити висновок, що санкції стали потужним каталізатором внутрішніх і зовнішніх трансформацій. З економічної точки зору, країна опинилася у ситуації подвійного виклику. З одного боку, зниження доходів від експорту енергоресурсів та обмежений доступ до технологій спричинили стагнацію економіки. З іншого – політика імпортозаміщення і переорієнтація на азійські ринки дозволили Росії частково пом'якшити негативний ефект. Проте ця стратегія має обмежений потенціал, оскільки залежність від експорту сировини залишається головною вразливістю російської економіки. [44, с. 81].

Політична ситуація характеризується посиленням авторитарних тенденцій та централізацією влади. Кремль використовує санкційний тиск як аргумент для мобілізації суспільства навколо ідеї «фортеці в облозі», що дозволяє зберігати високий рівень підтримки влади серед частини населення. Водночас міжнародна ізоляція змушує Росію шукати нових союзників серед держав, які перебувають у конфронтації з Заходом. Це призводить до формування альтернативних геополітичних альянсів, однак їхня ефективність у довгостроковій перспективі є сумнівною.

Отже, запроваджені після анексії Криму та збройного конфлікту на Донбасі санкції суттєво вплинули на економічний стан Росії, спричинивши її міжнародну ізоляцію та зниження економічного потенціалу. Водночас держава змогла

пристосуватися до нових обмежень, активізувавши розвиток національного виробництва та налагодивши співпрацю з альтернативними економічними партнерами. На політичній арені це призвело до трансформації зовнішньополітичного курсу Росії, що проявилось у пошуку нових стратегічних союзів і розширенні військової активності на глобальному рівні.

Таблиця 1.3 (складена авторкою).

Міжнародна реакція на анексію Криму та санкції проти Росії

Країна/Організація	Тип реакції	Деталі
ООН	Резолюція	Засудження анексії Криму, заклик до поваги територіальної цілісності України
ЄС	Санкції	Заборона на постачання зброї, замороження активів, обмеження у фінансовому секторі
США	Санкції	Введення фінансових обмежень, замороження активів, заборона на інвестиції
Канада	Санкції	Введення обмежень на імпорту товарів і послуг, фінансові санкції
Японія	Санкції	Обмеження на імпорту російських товарів та інвестиції
Австралія	Санкції	Замороження активів російських чиновників, заборона на торгівлю оборонними товарами

Міжнародна реакція на окупацію Криму Російською Федерацією була загалом однозначно негативною та супроводжувалася активними політико-дипломатичними кроками. США, Європейський Союз та низка інших держав запровадили проти Росії масштабні економічні санкції, які торкнулися ключових сфер її економіки — фінансового сектору, енергетики та оборонної промисловості. Одночасно Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію, що підтвердила відданість принципу територіальної цілісності України та засудила незаконну анексію Криму. Запроваджені санкційні обмеження мали відчутний економічний вплив на Росію, спричинивши скорочення іноземних інвестицій, ускладнення доступу до міжнародних фінансових ринків та посилення технологічної ізоляції. Це змусило російське керівництво активізувати пошук

альтернативних торговельних ринків, а також зміцнювати політичні та економічні відносини з державами поза євроатлантичним простором.

У ширшій перспективі санкції не лише обмежили економічні можливості Росії, але й сприяли трансформації її зовнішньої політики, яка стала більш орієнтованою на формування нових альянсів і демонстрацію військової присутності в окремих регіонах світу. Водночас ефективність цих заходів залишається предметом дискусій, оскільки, попри посилення міжнародної ізоляції, Росія продемонструвала здатність частково адаптуватися до нових умов через розвиток внутрішнього виробництва та переорієнтацію економічних зв'язків.

Отже, у результаті проведеного аналізу встановлено, що російська агресія проти України у 2014 році стала закономірним проявом довготривалої експансіоністської політики Російської Федерації, спрямованої на збереження контролю над пострадянським простором. Причини цієї агресії мають багатовимірний характер: від геополітичних амбіцій та прагнення зупинити європейську інтеграцію України — до використання історико-культурних міфів як інструментів легітимації зовнішньополітичних дій. Хід подій 2014 року засвідчив комплексність застосованих Росією засобів: від прихованих спецоперацій і використання «зелених чоловічків» у Криму до активізації інформаційної війни та підтримки сепаратистів на сході України. Важливим є те, що агресія відбувалася під прикриттям численних кампаній в соціальних мережах та на телебаченні, яка була покликана виправдати дії Кремля на міжнародній арені. Наслідки цих подій для України є масштабними: втрата територіальної цілісності, значні людські жертви, вимушене переселення сотень тисяч громадян, а також суттєві економічні збитки. Водночас агресія стимулювала консолідацію українського суспільства, посилення національної ідентичності, реформування сектору безпеки та оборони, а також активізацію інтеграційних процесів у напрямку ЄС та НАТО.

Міжнародна реакція на агресію Росії була неоднозначною, проте у своїй більшості засуджувальною. Західні держави та міжнародні організації висловили

підтримку територіальній цілісності України, не визнали анексію Криму та запровадили проти Росії політико-економічні санкції. Ці заходи мали на меті обмежити ресурсний потенціал агресора та створити механізми стримування подальшої ескалації. Водночас окремі держави зайняли нейтральну або обережну позицію, що засвідчило наявність суперечностей у глобальній системі міжнародних відносин.

Таким чином, російська агресія 2014 року стала переломним моментом новітньої історії України, який визначив подальшу траєкторію її внутрішньополітичного розвитку та зовнішньополітичного курсу, а також окреслив довготривалі виклики для регіональної і глобальної безпеки.

РОЗДІЛ 2. ВИСВІТЛЕННЯ ПОДІЙ 2014 РОКУ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

2.1. Огляд чинних підручників з історії України для старшої школи

У шкільних підручниках з історії України для старших класів (9–11 класи) події 2014 року, зокрема російська агресія та окупація Криму, висвітлюються з різним ступенем деталізації, що залежить від авторського колективу, року видання та редакційних політик, деякі з цих підручників містять лише поверхневий виклад подій. (див. Додаток А). У підручниках для 10 класу, які охоплюють період XX – початку XXI століття, події 2014 року можуть бути представлені в контексті сучасної історії України, проте ступінь їх висвітлення значною мірою залежить від конкретного видання.

Ці особливості навчальних матеріалів вказують на існування певних прогалин у викладанні української історії, що проявляються у нерівномірності висвітлення ключових подій сучасності та недостатньому охопленні локальних і регіональних історій. Деколонізаційний підхід до підручників та освітніх програм дозволяє критично переосмислити наративи, які сформувалися під впливом імперської та радянської історіографії, відновити історичну справедливість і забезпечити багатовимірне, науково обґрунтоване уявлення про минуле України. [24, с. 41].

Процес деколонізації частково починає давати результати, оскільки у підручниках для 11 класу, які зосереджуються на новітній історії України, події 2014 року зазвичай розглядаються детальніше. Автори аналізують причини та наслідки російської агресії, процес анексії Криму та реакцію міжнародної спільноти [2].

Один із прикладів – підручник «Історія України» під редакцією Григорія Казьмирчука, виданий у 2014 році. Цей підручник охоплює історію України від найдавніших часів до сучасності. Однак, оскільки він був виданий у 2014 році, події того ж року можуть бути висвітлені обмежено або взагалі не розглянуті через обмеження часу на підготовку матеріалу [21].

Варто зазначити, що підручники, видані після 2014 року, більш детально висвітлюють події того часу, оскільки автори мали можливість включити актуальну інформацію та аналіз останніх подій. Однак ступінь деталізації та інтерпретація подій можуть відрізнятися залежно від авторського підходу та редакційної політики.

У шкільних підручниках з історії України для старших класів (9–11 класи) події 2014 року, зокрема російська агресія та окупація Криму, висвітлюються з різним ступенем деталізації та інтерпретації. Це залежить від авторського колективу, року видання та редакційної політики.

У 2019 році було видано кілька підручників для 11 класу, які охоплюють новітню історію України. Наприклад, підручник під редакцією Олександра Гісема та Олександра Мартинюка містить розділ, присвячений подіям 2014 року. Автори аналізують причини та наслідки російської агресії, процес анексії Криму та реакцію міжнародної спільноти. Вони надають детальний опис хронології подій, підкреслюючи порушення міжнародного права з боку Росії [16].

Інший підручник, підготовлений Василем Власовим та Станіславом Кульчицьким, також виданий у 2019 році, висвітлює події 2014 року в контексті загальносвітових процесів. Автори акцентують увагу на внутрішніх та зовнішніх чинниках, що призвели до анексії Криму, та аналізують вплив цих подій на подальший розвиток України. Вони також розглядають роль міжнародних організацій та окремих держав у врегулюванні конфлікту [9].

У підручнику під редакцією Олексія Струкевича та Степана Дровозюка події 2014 року розглядаються через призму суспільно-політичних змін в Україні. Автори детально описують передумови та перебіг Революції Гідності, підкреслюючи її значення для формування сучасної української державності. Вони також аналізують реакцію українського суспільства на анексію Криму та початок військових дій на сході України [36].

Таблиця 2.1 (складена авторкою).

**Порівняння висвітлення подій 2014 року в підручниках історії України
для 11 класу**

Автор(и)	Рік видання	Охоплення подій 2014 року
Олександр Гісем, Олександр Мартинюк	2019	Детальний аналіз причин та наслідків російської агресії, опис хронології анексії Криму, міжнародна реакція на події.
Василь Власов, Станіслав Кульчицький	2019	Розгляд внутрішніх та зовнішніх чинників анексії Криму, вплив подій на розвиток України, роль міжнародних організацій.
Олексій Струкевич, Степан Дровозюк	2019	Опис передумов та перебігу Революції Гідності, реакція суспільства на анексію Криму та початок війни на сході України.

Варто зазначити, що у 2021 році Окружний адміністративний суд Києва зобов'язав Міністерство освіти та науки переглянути підручники з історії України щодо висвітлення подій Революції Гідності та анексії Криму. Це рішення було прийнято після позову колишнього заступника керівника адміністрації президента Януковича Андрія Портнова, який стверджував, що у підручниках події 2013–2014 років викладаються «однобічно, з вигаданням фактів» [29].

Таким чином, висвітлення подій 2014 року в підручниках історії України для старшої школи залежить від авторського підходу та редакційної політики. Деякі автори надають детальний аналіз причин та наслідків російської агресії, тоді як інші розглядають ці події в ширшому контексті суспільно-політичних змін в Україні. Рішення суду щодо перегляду підручників свідчить про необхідність забезпечення об'єктивного та всебічного висвітлення новітньої історії України.

Після 2014 року зміст навчальних матеріалів в Україні зазнав суттєвих змін, спрямованих на актуалізацію та адаптацію освітніх програм до нових суспільно-політичних реалій. Ці оновлення торкнулися кількох ключових аспектів.

У 2022 році Міністерство освіти і науки України переглянуло навчальні програми з історії для 6–11 класів. Зміни враховували новітні історіографічні дослідження та сучасні виклики. Зокрема, було запропоновано розглядати СРСР

як державу імперського типу, що підкреслює його експансіоністську політику щодо України. Окрім вивчення репресивних заходів, яких зазнавали українці у XX столітті, програми акцентують увагу на формах опору цим діям. Особливу увагу приділено подіям, пов'язаним зі збройною агресією Росії проти України, починаючи з 2014 року. Введено нові терміни, такі як «руській мір» та «рашизм», для точнішого відображення сучасних реалій.

У 2017 році було представлено концепцію інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ» для 10–11 класів. Цей курс об'єднує вивчення історії України та всесвітньої історії, причому 70% матеріалу присвячено саме українській історії. Такий підхід дозволяє учням краще зрозуміти національну історію в контексті світових подій, підкреслюючи роль України в глобальних процесах. У курсі «Захист України» посилено військово-патріотичну складову, додано інформацію про сучасну війну з Росією та героїв цього протистояння. Програми з основ правознавства та громадянської освіти розширено питаннями, пов'язаними з правами людини та міжнародним гуманітарним правом.

Ці зміни в навчальних матеріалах спрямовані на формування у школярів об'єктивного та критичного сприйняття історичних подій, розуміння сучасних викликів та підготовку до активної громадянської позиції в умовах сучасного світу.

2.2. Аналіз методичних підходів до викладання теми анексії Криму

Викладання новітньої історії в українських школах базується на загальноприйнятих методичних підходах, які використовуються для вивчення важливих історичних подій. Серед основних традиційних методів варто виокремити фактологічний виклад матеріалу, хронологічний підхід, аналіз документів, а також пояснювально-ілюстративний спосіб подання інформації.

Фактологічний підхід передбачає виклад подій на основі офіційних джерел та історичних документів. У шкільних підручниках та методичних посібниках фактологічна інформація подається у вигляді стислих узагальнень, які містять основні дати, події, учасників і наслідки анексії Криму. Наприклад, у підручниках

історії України для 10 класу зазначено, що 16 березня 2014 року на території півострова було проведено незаконний референдум під контролем російських військових, після чого Росія оголосила про приєднання Криму до свого складу. При цьому наголошується, що референдум не був визнаний жодною демократичною країною світу, а дії Російської Федерації були кваліфіковані як порушення міжнародного права.

Хронологічний підхід дозволяє простежити логіку розвитку подій, починаючи з Євромайдану та Революції Гідності, які стали передумовами агресії Росії. Учням пропонують розглядати події у певній послідовності: політична криза в Україні (листопад 2013 – лютий 2014), початок анексії Криму (лютий 2014), референдум (березень 2014), реакція міжнародної спільноти та запровадження санкцій проти РФ. Такий підхід допомагає зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки між подіями, що сталися в Україні та світі [28, с. 230].

Аналіз історичних документів є важливим компонентом вивчення новітньої історії. Учням пропонують працювати з офіційними заявами Ради Безпеки ООН, резолюціями Генеральної Асамблеї ООН, документами ОБСЄ, висновками Венеційської комісії щодо референдуму та його правової нелегітимності. Наприклад, у підручниках історії для 11 класу наведено уривки з Резолюції Генеральної Асамблеї ООН №68/262 від 27 березня 2014 року, у якій зазначається, що Україна має право на територіальну цілісність у межах міжнародно визнаних кордонів, а референдум у Криму не може мати жодних юридичних наслідків.

Пояснювально-ілюстративний підхід полягає в детальному роз'ясненні подій за допомогою схем, картографічного матеріалу, фотографій та відео. У шкільних підручниках містяться карти, що показують розташування російських військ під час захоплення Криму, фотографії з масових мітингів кримських татар та українських активістів, які виступали проти анексії. Додатково використовуються уривки з відеосюжетів, які демонструють події тих днів.

Приклад реалізації традиційних методів можна побачити у методичних посібниках для вчителів, які рекомендують застосовувати документальні

матеріали та інтерактивні методи аналізу. Наприклад, у методичних рекомендаціях Міністерства освіти і науки України з вивчення теми російської агресії рекомендується використовувати документи, розглядати офіційні заяви українських і міжнародних інституцій, а також організовувати дискусії на тему правових наслідків анексії.

Таким чином, традиційні методи викладання новітньої історії дозволяють сформувати у школярів базові знання про події анексії Криму, сприяють осмисленню їхніх наслідків та розумінню міжнародної реакції на ці події. Однак у сучасних умовах традиційні підходи дедалі частіше доповнюються новими методиками, які сприяють активному залученню учнів у процес навчання та критичному осмисленню історичних фактів.

Методичний підхід до вивчення анексії Криму у шкільному курсі історії України поступово доповнюється використанням автентичних документальних джерел, свідчень очевидців та аналітичних матеріалів. Це дозволяє учням не просто запам'ятовувати факти, а й формувати критичне мислення, аналізувати історичні події у більш широкому контексті.

Документальні джерела відіграють ключову роль у викладанні теми, оскільки дають змогу учням працювати з першоджерелами та самостійно робити висновки щодо історичних подій. Одним із найважливіших документів є Резолюція Генеральної Асамблеї ООН №68/262 від 27 березня 2014 року, у якій чітко наголошується, що Крим є частиною України, а референдум, проведений Росією, не має юридичної сили. Використання цього документа в навчальному процесі дозволяє пояснити, чому міжнародна спільнота не визнала анексію [49, р. 28].

Ще одним важливим джерелом є рішення Європейського суду з прав людини у справі «Україна проти Росії», яке підтверджує порушення прав людини в окупованому Криму. Учням можуть пропонувати аналізувати ключові положення цього рішення, зокрема факти переслідування кримських татар та незаконні арешти українських активістів. Також широко використовуються заяви

Ради Безпеки ООН, ОБСЄ та Ради Європи, які засуджують дії Російської Федерації.

Свідчення очевидців є важливим засобом унаочнення подій та створення емоційного зв'язку між учнями та історичними фактами. У багатьох методичних посібниках рекомендується використовувати уривки з інтерв'ю кримчан, які стали жертвами репресій, або українських військових, що були змушені залишити Крим після його окупації. Наприклад, у межах проєкту «Крим. Реалії» зібрано численні свідчення мешканців півострова, які розповідають про життя до та після анексії, репресії щодо кримських татар, а також обмеження свободи слова.

Особливо цінними є історії переслідуваних активістів, зокрема кримського режисера Олега Сенцова, який був незаконно засуджений російською владою та провів у в'язниці понад п'ять років. Його свідчення про умови перебування під арештом та причини його ув'язнення дають змогу учням усвідомити масштаби репресій, спрямованих проти громадян України в окупованому Криму.

Крім того, учням можуть бути запропоновані відеоматеріали, такі як документальний фільм «Крим. Як це було», у якому українські військові та чиновники розповідають про події лютого-березня 2014 року, або серія відеоінтерв'ю «Сильні духом», де кримські татари розповідають про політичні репресії після окупації [25].

Аналітичні матеріали дозволяють розширити уявлення про причини та наслідки анексії Криму. Зокрема, використання матеріалів Українського інституту національної пам'яті дає змогу оцінити історичний контекст подій та порівняти ситуацію 2014 року з іншими випадками анексій у світовій історії. Також широко застосовуються звіти міжнародних організацій, таких як Amnesty International та Human Rights Watch, що містять дані про порушення прав людини, зокрема про заборону діяльності Меджлісу кримськотатарського народу, обмеження свободи слова та незаконні арешти.

Прикладом використання аналітичних матеріалів може бути аналіз наслідків санкцій проти Росії, введених Європейським Союзом і США у відповідь на анексію. Такі дослідження показують, як економічний тиск впливає на

державу-агресора, та допомагають учням зрозуміти, що міжнародне право має реальні механізми впливу навіть у складних геополітичних конфліктах [51, р. 64].

Таким чином, залучення документальних джерел, свідчень очевидців та аналітичних матеріалів у шкільний курс історії України дозволяє зробити викладання теми анексії Криму не лише інформативним, а й інтерактивним. Це сприяє кращому засвоєнню матеріалу, розвитку аналітичного мислення та формуванню у школярів власної позиції щодо подій, які стали частиною сучасної історії України.

Важливим аспектом викладання новітньої історії є не лише подання інформації, а й перевірка рівня її засвоєння. У шкільному курсі історії України тема анексії Криму включається в систему тематичного оцінювання, контрольних робіт та дискусій, що сприяє не лише закріпленню знань, а й формуванню критичного мислення та навичок аргументованого висловлювання.

Тематичне оцінювання зазвичай включає комплексне опрацювання матеріалу, що охоплює причини, хід та наслідки подій 2014 року. Учням пропонуються запитання, які передбачають як відтворення фактів, так і їхній аналіз. Наприклад, у рамках оцінювання можна запропонувати такі завдання:

- Пояснити основні причини анексії Криму Російською Федерацією, спираючись на міжнародні документи та історичні події.
- Охарактеризувати реакцію України та міжнародної спільноти на анексію півострова, використовуючи конкретні приклади санкцій та політичних рішень.
- Проаналізувати вплив анексії на життя кримських татар та інших жителів Криму [18, с. 45].

Контрольні роботи спрямовані на перевірку знань учнів у форматі тестових завдань, відкритих запитань та аналітичних есе. Наприклад, контрольна робота може складатися з таких типів завдань:

1. Тести на вибір правильної відповіді, де учням потрібно визначити рік прийняття резолюції ООН щодо територіальної цілісності України або обрати правильне формулювання щодо «референдуму» в Криму.

2. Запитання відкритого типу, наприклад: «Які правові механізми використовувала Україна для захисту своїх інтересів у зв'язку з анексією Криму?»
3. Аналіз документів, де школярі отримують уривки з міжнародних резолюцій, заяв ОБСЄ чи Ради Європи й повинні пояснити їх значення у контексті подій 2014 року.
4. Творче завдання, наприклад, написання історичного есе на тему «Як події 2014 року вплинули на міжнародний імідж України?»

Дискусії є одним із найефективніших методів роботи з цією темою, оскільки дозволяють учням не лише засвоювати інформацію, а й формувати власну точку зору, використовуючи аргументовану доказову базу. Темі для дискусій можуть бути різноманітними, зокрема:

- «Чи можна було уникнути анексії Криму? Історичний аналіз передумов подій 2014 року».
- «Реакція міжнародної спільноти на анексію Криму: ефективність санкцій та дипломатичних заходів».
- «Чи є анексія Криму прецедентом для міжнародного права?»

Під час таких дискусій учні мають можливість використовувати документи, свідчення очевидців та аналітичні матеріали, що дозволяє їм не лише висловлювати власну думку, а й обґрунтовувати її. Уроки у форматі дебатів, зокрема за методикою «Парламентських дебатів» чи «Коло ідей», допомагають формувати громадянську позицію учнів та навички критичного аналізу інформації.

Таблиця 2.2 (складена авторкою).

Порівняння методичних підходів до викладання теми анексії Криму

Методичний підхід	Опис	Приклади використання
Традиційний (лекційний виклад, робота з підручником)	Вчитель пояснює матеріал, учні записують основні тези.	Виклад історії анексії Криму за підручниками, конспектування основних подій.
Документальні джерела, свідчення	Аналіз першоджерел та історичних документів.	Вивчення Резолюції Генасамблеї ООН 68/262 про

очевидців, аналітичні матеріали		територіальну цілісність України, перегляд інтерв'ю кримчан, які були свідками подій.
Дискусійні методи (дебати, обговорення, круглий стіл)	Формування навичок критичного мислення, вміння аргументувати свою позицію.	Дебати на тему «Чи могли міжнародні організації запобігти анексії Криму?».
Контрольні роботи, тестування	Оцінювання рівня засвоєння матеріалу, розвиток аналітичного мислення.	Написання есе на тему «Міжнародна реакція на події в Криму у 2014 році».

Включення теми анексії Криму у навчальні програми старшої школи є важливим елементом формування історичної свідомості молоді. Якщо традиційний підхід дозволяє систематизовано подати матеріал, то використання документальних джерел та дискусійних методів сприяє глибшому розумінню історичних подій і розвитку критичного мислення. Залучення свідчень очевидців та аналітичних матеріалів робить викладання теми більш об'єктивним та наближеним до реального перебігу подій. Контрольні роботи, тестування та дискусії допомагають не лише перевірити рівень знань учнів, а й стимулюють їх до самостійного аналізу інформації.

2.3. Вплив російської пропаганди на історичну свідомість учнів

Російська пропаганда щодо України та Криму будується на системному викривленні історичних фактів, маніпуляціях та поширенні фальшивих наративів, які мають на меті сформувати у громадян Росії та міжнародної спільноти викривлене сприйняття подій 2014 року. Ці наративи також впливають на історичну свідомість учнів, адже пропаганда використовує соціальні мережі, засоби масової інформації та навіть підручники історії, які поширюються в тимчасово окупованих територіях.

Одним із ключових наративів є твердження про «історичну належність Криму до Росії». Пропагандистські ресурси постійно наголошують на тому, що Крим начебто завжди був російським, і лише «тимчасово» опинився у складі України через «несправедливе» рішення радянського керівництва у 1954 році. При цьому замовчується той факт, що на момент анексії Крим юридично та

міжнародно визнано належав Україні, а його населення не висловлювало масового прагнення до виходу з її складу. У підручниках, які використовуються в окупованому Криму, подається викривлена версія історії, де наголошується на «відновленні історичної справедливості» після так званого «референдуму» у березні 2014 року [19, с. 237].

Ще одним важливим аспектом російської пропаганди є наратив про «державний переворот у Києві», який нібито став причиною анексії Криму. В офіційній російській риторичі події Революції Гідності подаються як незаконне захоплення влади «радикалами та націоналістами», що нібито загрожували російськомовному населенню півострова. Цей аргумент використовувався для виправдання введення російських військ до Криму та подальшої анексії. Водночас у підручниках історії України для старшої школи після 2014 року наголошується, що Євромайдан був суспільним протестом проти корупції та авторитарного правління Януковича, а анексія Криму була грубим порушенням міжнародного права.

Пропаганда також активно використовує тезу про «захист російськомовного населення». Російські офіційні особи та ЗМІ заявляли, що в Україні проводиться політика «утисків російськомовних», а в Криму існувала загроза для прав громадян, які говорять російською. У шкільних підручниках історії, що видаються в Росії та поширюються в окупованих територіях, ця теза підкріплюється маніпулятивними фактами та прикладами, які не мають реального підтвердження. В українських підручниках, навпаки, вказується, що в Україні немає дискримінації за мовною ознакою, а питання захисту російськомовного населення використовувалося Росією як інструмент для виправдання агресії.

Окрему роль відіграє міф про «референдум у Криму», який подається як «вільне волевиявлення народу». Російська пропаганда наголошує, що кримчани начебто самі вирішили приєднатися до Росії, однак замовчує той факт, що голосування відбувалося під контролем російських військових, без дотримання міжнародних стандартів, а його результати не були визнані жодною демократичною країною. Водночас у сучасних українських навчальних

матеріалах підкреслюється, що анексія Криму була незаконною, а «референдум» – фікцією, створеною для легітимізації окупації.

Ще одним ключовим наративом є твердження про «нездатність України керувати своєю територією». Російські медіа намагаються довести, що Україна є «неспроможною державою», яка не здатна ефективно керувати своїми регіонами, забезпечувати безпеку та економічний розвиток. Цей міф використовується для того, щоб обґрунтувати необхідність російського втручання та окупації територій. В українських підручниках історії акцентується увага на тому, що економічні проблеми, які виникли після 2014 року, були спричинені війною та окупацією, а не внутрішньою кризою державного управління.

Російська пропаганда також активно поширює тезу про те, що «Захід використовує Україну як інструмент проти Росії». У шкільних підручниках та ЗМІ Росії стверджується, що США, ЄС та НАТО нібито організували Революцію Гідності, щоб відірвати Україну від Росії та перетворити її на свого «васала». Це наратив, що має на меті викликати негативне ставлення до України серед російського населення та формувати образ «зовнішнього ворога». Українські ж навчальні матеріали підкреслюють, що вибір європейського вектора розвитку був результатом суспільної волі українців, а не втручання Заходу [5, с. 531].

Таким чином, російська пропаганда щодо України та Криму базується на викривленні історичних фактів, створенні фальшивих загроз та міфів, які виправдовують анексію. Вона має безпосередній вплив на історичну свідомість учнів, особливо тих, хто перебуває в інформаційному просторі тимчасово окупованих територій або споживає російськомовні джерела інформації. Українська система освіти, оновлюючи навчальні програми та підручники, активно протистоїть цим наративам, забезпечуючи учнів об'єктивними історичними знаннями.

Сучасні підлітки отримують значну частину інформації через соціальні мережі та онлайн-ЗМІ, що робить їх вразливими до дезінформаційних кампаній. Російська пропаганда активно використовує ці канали для маніпуляції свідомістю

молодого покоління, поширюючи викривлені наративи про Україну, її історію та сучасні події.

Одним із найпоширеніших методів є створення фейкових новинних ресурсів та псевдоаналітичних сторінок. У соцмережах, таких як Telegram, TikTok, YouTube та Instagram, поширюються акаунти, які маскуються під незалежні новинні медіа, проте насправді поширюють пропагандистські матеріали. Наприклад, в Telegram існують численні анонімні канали, які регулярно публікують неправдиву інформацію про бойові дії, економічну ситуацію в Україні чи міжнародні відносини. Вони використовують маніпулятивні заголовки, емоційно забарвлену лексику та вибіркові факти, щоб формувати у підлітків негативне сприйняття подій.

Ще одним ефективним способом дезінформації є використання мемів та вірусного контенту. Пропагандисти розповсюджують гумористичні зображення, короткі відео чи анімації, які мають викликати у підлітків емоційний відгук. Такі матеріали часто висміюють українських політиків, армію чи патріотичний рух, формуючи у молоді зневажливе ставлення до українських державних інституцій. Наприклад, у TikTok та YouTube поширюються відео, які висміюють українську армію або перекручують зміст офіційних заяв, щоб створити враження безпорадності держави [46].

Активно використовується метод геймінгу та кібердезінформації через онлайн-ігри та стрімінгові платформи. Підлітки часто проводять час у багатокористувацьких відеоіграх, де поширюються проросійські наративи. Наприклад, у чатах популярних ігор, таких як «Counter-Strike» або «Call of Duty», зустрічаються користувачі, які навмисно поширюють фейки про війну, виправдовують анексію Криму чи прославляють російську армію. Крім того, на YouTube існують стрімери, які під час ігрових трансляцій поширюють пропагандистські меседжі серед підліткової аудиторії.

Ще одним важливим інструментом є боти та коментаторські армії, які масово атакують інформаційний простір у соцмережах. Вони працюють у Facebook, Instagram та TikTok, залишаючи коментарі під новинами та постами, що

стосуються України. Наприклад, якщо офіційні українські акаунти публікують новини про успіхи на фронті, під постами одразу з'являються сотні коментарів, які висміюють цю інформацію або поширюють альтернативні версії подій. Підлітки, які не мають сформованих навичок медіаграмотності, можуть сприймати такі коментарі як реальну думку суспільства, що впливає на їхнє ставлення до подій.

Пропагандистські стратегії активно використовують так званих псевдоекспертів, які, маскуючись під незалежних журналістів, дослідників чи «військових аналітиків», поширюють дезінформацію та маніпулятивні наративи. Цей феномен можна розглядати як одну з форм інформаційної війни, адже він спирається на створення уявної авторитетності, що підвищує довіру аудиторії до поданих тверджень. Особливо помітною є активність таких «експертів» у цифрових середовищах, зокрема на YouTube та у месенджері Telegram, які сьогодні виконують роль ключових каналів впливу на масову свідомість. У поширюваних матеріалах часто використовуються тези, що апелюють до страхів та сумнівів суспільства: нібито в Україні панує хаос, що країна «залишена» Заходом напризволяще, а мобілізаційні заходи мають винятково примусовий і масовий характер. Такі повідомлення нерідко підкріплюються вигаданими фактами або вирваними з контексту цитатами, які через складність формулювань і псевдонаукову лексику створюють ілюзію експертного аналізу [47, р. 14].

На наш погляд, особлива небезпека цієї практики полягає у тому, що псевдоексперти не лише дезорієнтують аудиторію, а й формують альтернативну «реальність», у якій спотворюється саме розуміння політичних та військових процесів. В умовах гібридної війни подібні інформаційні інтервенції стають не менш важливими інструментами, ніж традиційні засоби ведення бойових дій, адже вони впливають на суспільну довіру, психологічну стійкість і здатність держави до консолідації.

Використання емоційного залякування та маніпуляцій є ще одним ключовим методом. Російські інформаційні кампанії поширюють відео з нібито «кадрами військових злочинів ЗСУ», які насправді або зрежисовані, або взяті з

інших конфліктів. Наприклад, широко поширювалися відео з Сирії чи Чечні, які видавали за «українські злочини» на Донбасі. Такі матеріали мають викликати страх, шок і змусити підлітків сумніватися в офіційних джерелах інформації.

Використання соціальних медіа для дезінформації є складним викликом, оскільки підлітки часто отримують інформацію з неофіційних джерел і не завжди мають навички критичного мислення. Протидія таким методам потребує розвитку медіаграмотності, навчання підлітків аналізувати інформацію та перевіряти її достовірність, а також активного залучення державних та громадських організацій у боротьбу з дезінформацією в інформаційному просторі.

Протидія дезінформації в школах є важливим завданням для формування у підлітків критичного мислення та навичок аналізу інформації. В умовах інформаційної війни, що ведеться проти України, навчальний процес повинен бути не лише джерелом знань, а й інструментом захисту від маніпуляцій та фейкових повідомлень.

Один із ключових методів протидії дезінформації – інтеграція медіаграмотності у шкільні предмети. На уроках історії, громадянської освіти та української мови вчителі можуть використовувати приклади фейкових новин, аналізувати їх структуру та розбирати механізми маніпуляції. Наприклад, під час вивчення анексії Криму можна запропонувати учням порівняти офіційні українські джерела, матеріали міжнародних організацій та російські пропагандистські ресурси, щоб виявити відмінності у поданні інформації. Таке завдання допомагає розвивати навички фактчекінгу та вчить учнів ставитися до інформації критично.

Важливу роль відіграє використання реальних історичних документів та наукових джерел. Учням слід пропонувати читати резолюції ООН, рішення Європейського суду з прав людини, звіти міжнародних правозахисних організацій щодо ситуації в Криму та на Донбасі. Ознайомлення з офіційними документами дає змогу побачити юридичне трактування подій, що значно відрізняється від пропагандистських наративів. Наприклад, під час аналізу Резолюції Генасамблеї

ООН 68/262 про територіальну цілісність України учні можуть зрозуміти, чому анексія Криму є незаконною з точки зору міжнародного права [31, с. 208].

Окрім документів, важливим засобом є залучення експертів та очевидців подій. Уроки можуть включати зустрічі з військовими, волонтерами, журналістами, які висвітлювали події 2014 року. Спілкування з людьми, що безпосередньо були свідками російської агресії, допомагає учням усвідомити реальну картину подій. Наприклад, розповідь кримчанина, який виїхав через репресії, дає можливість зрозуміти, як російська окупаційна влада придушує свободу слова та переслідує активістів.

Ще одним ефективним способом є використання інтерактивних методів навчання. Учні можна запропонувати рольові ігри, у яких вони спробують перевірити інформацію, знайти джерела фейкових новин та відрізнити їх від правдивих. Наприклад, у грі «Журналістське розслідування» учасники отримують кілька статей та повинні визначити, які з них є достовірними, а які містять ознаки маніпуляції. Такі методи допомагають не лише закріпити теоретичні знання, а й формують стійкість до інформаційних атак.

Використання сучасних технологій також відіграє важливу роль у боротьбі з дезінформацією. Учні можуть працювати з платформами для фактчекінгу, такими як StopFake, VoxCheck, Детектор медіа, щоб перевіряти сумнівну інформацію. Наприклад, під час обговорення теми «Міфи про Крим» можна запропонувати учням перевірити популярні твердження на правдивість, використовуючи бази даних міжнародних організацій та незалежних медіа.

Шкільна бібліотека може стати ще одним інструментом протидії дезінформації. Вона повинна містити літературу, яка допомагає учням аналізувати інформаційні потоки та розпізнавати маніпуляції. Наприклад, книги про інформаційні війни, дослідження історії російської пропаганди чи аналітичні матеріали про події 2014 року допоможуть учням краще орієнтуватися в інформаційному просторі.

Ефективним способом боротьби з дезінформацією є також організація відкритих дискусій та дебатів на історичні та суспільно-політичні теми. Під час

таких обговорень учні можуть висловлювати власні думки, аналізувати аргументи різних сторін та навчитися критично оцінювати інформацію. Наприклад, можна провести дебати на тему «Чи є події 2014 року прикладом гібридної війни?», де одна група учнів представлятиме офіційну українську позицію, а інша – аналізуватиме аргументи російської пропаганди та спростовуватиме їх фактами.

Важливим аспектом у протидії дезінформації є формування відповідального ставлення до інформації у соцмережах. Учні повинні розуміти, що поширення неперевірених новин сприяє інформаційній війні. Для цього вчителі можуть проводити заняття з цифрової безпеки, пояснюючи, як працюють боти, як розпізнати замовні публікації та як убезпечити свої дані від маніпуляторів. Наприклад, можна розібрати реальні випадки, коли фейки впливали на громадську думку, та обговорити, як їх можна було викрити [27, с. 102].

Окрім безпосередніх навчальних заходів, велике значення має загальна атмосфера в школі. Учні повинні мати доступ до правдивої інформації та розуміти, що їхні питання та сумніви не будуть ігноруватися. Вчителі мають підтримувати відкритий діалог, пояснювати складні історичні події та допомагати учням орієнтуватися у сучасних інформаційних потоках.

Таблиця 2.3 (складена авторкою).

Вплив російської пропаганди та способи протидії

Аспект	Методи пропаганди	Способи протидії
Історична свідомість	Викривлення історичних фактів, використання міфів про «спільну історію», спотворення подій 2014 року	Вивчення документальних джерел, аналіз офіційних заяв міжнародних організацій, порівняння історичних фактів
Соціальні мережі	Поширення фейків через TikTok, YouTube, Telegram, використання ботів, маніпулятивних відео та емоційних повідомлень	Викладання основ медіаграмотності, розбір прикладів дезінформації, використання платформ для фактчекінгу
Емоційний вплив	Створення відео та мемів із провокативним змістом, використання неправдивих свідчень очевидців	Аналіз маніпулятивних технік, вивчення критичного мислення, проведення дебатів
Нав'язування ідеології	Використання навчальних матеріалів з російським	Використання українських та міжнародних джерел, вивчення

	нарративом, переписування історії в підручниках	альтернативних точок зору, запрошення експертів
--	---	---

Російська пропаганда активно використовує різні методи для впливу на свідомість молоді, намагаючись змінити їхнє сприйняття історичних подій. Через соцмережі, ЗМІ, шкільні підручники та розважальний контент підліткам нав'язуються викривлені факти про історію України та анексію Криму.

Проте в освітньому процесі можна ефективно протидіяти дезінформації. Важливими заходами є впровадження уроків медіаграмотності, аналіз реальних історичних подій, перевірка фактів через незалежні ресурси та розвиток критичного мислення. Використання документальних джерел, дискусії, дебати та навчальні проєкти допомагають школярам навчитися розрізняти правду і фейки.

Таким чином, формування інформаційної стійкості у підлітків є важливим завданням сучасної освіти. Лише системна робота у цій сфері дозволить молоді уникнути впливу дезінформації та сформувати свідоме ставлення до історичних подій.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ ТЕМИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

3.1. Формування критичного мислення учнів під час вивчення подій 2014 року

Критичне мислення є одним із ключових навичок, які допомагають учням аналізувати історичні події, відокремлювати факти від маніпуляцій та розпізнавати пропаганду. Особливо важливим це стає при вивченні складних і політично забарвлених тем, таких як російська агресія проти України у 2014 році.

Без розвитку критичного мислення учні можуть потрапити під вплив дезінформації або необ'єктивних джерел. Наприклад, російська пропаганда активно поширювала міфи про «державний переворот» в Україні, «фашистів» у Києві та «захист російськомовних». Аналіз таких тверджень на основі документальних джерел, міжнародних висновків та офіційних даних дозволяє учням сформувати власну обґрунтовану позицію.

Один із ефективних методів розвитку критичного мислення – порівняння різних джерел інформації. Учням можна запропонувати зіставити українські, західні та російські медіа-матеріали щодо подій Революції Гідності та анексії Криму, визначити відмінності в трактуванні подій та проаналізувати причини цих розбіжностей.

Ще одним методом є робота з першоджерелами. Вивчення стенограм засідань ООН, заяв міжнародних організацій, аналітичних статей дає змогу учням відстежити, як світ реагував на російську агресію та які аргументи використовувалися для її виправдання [43, с. 338].

Важливо також розвивати в учнів навички фактчекінгу – перевірки достовірності інформації. Наприклад, аналізуючи тезу про «референдум у Криму», варто звернути увагу на відсутність міжнародних спостерігачів, військовий контроль РФ та невідповідність процедури референдуму українському законодавству.

Формування критичного мислення допомагає не лише в навчанні, а й у повсякденному житті, дозволяючи молоді приймати виважені рішення, протистояти маніпуляціям і брати активну участь у демократичному суспільстві.

Аналіз історичних джерел є важливою складовою у вивченні складних тем, таких як російська агресія проти України у 2014 році. Учні повинні вміти працювати з різними типами джерел – офіційними документами, спогадами очевидців, публікаціями у медіа, аналітичними дослідженнями. Це дає змогу критично оцінювати події, а не сприймати інформацію однобічно.

Порівняння різних точок зору особливо важливе у темах, пов'язаних із міжнародною політикою. Наприклад, висвітлення анексії Криму в українських та російських джерелах кардинально відрізняється. Офіційні українські документи визначають ці події як незаконне вторгнення, у той час як російська пропаганда називає їх «возз'єднанням». Вивчаючи ці джерела, учні можуть самостійно аналізувати факти, перевіряти їхню достовірність та робити власні висновки.

Прикладом ефективного аналізу є робота з текстами резолюцій ООН. Генеральна Асамблея ООН у 2014 році ухвалила резолюцію щодо територіальної цілісності України, в якій анексія Криму визнавалася незаконною. Порівняння цього документа з офіційними заявами Росії дозволяє учням побачити, як різні сторони трактують одні й ті ж події [17, с. 58].

Ще один метод – аналіз мови джерел. Наприклад, російські офіційні заяви часто використовують терміни «волевиявлення народу Криму», а українські – «збройне захоплення території». Досліджуючи ці відмінності, учні розуміють, як формується пропаганда та як одні й ті ж історичні події можуть подаватися з різною інтерпретацією.

Для кращого засвоєння матеріалу доцільно використовувати таблиці, які допомагають структурувати інформацію та виявити ключові відмінності між джерелами.

Таблиця 3.1 (складена авторкою)

Порівняння джерел щодо анексії Криму

Джерело	Основний зміст	Оцінка достовірності
Резолюція Генеральної Асамблеї ООН (2014)	Визнає Крим територією України, анексію – незаконною	Висока, документ прийнятий міжнародною організацією
Офіційні заяви РФ	Називають анексію «поверненням» Криму до Росії на основі «референдуму»	Низька, відсутність міжнародного визнання, порушення міжнародного права
Законодавство України	Оголошує Крим тимчасово окупованою територією	Висока, відповідає міжнародним нормам
Західні медіа (The Guardian, BBC, NYT)	Вказують на військове вторгнення Росії, критикують дії Кремля	Висока, аналітичні висновки базуються на фактах
Російські державні ЗМІ (RT, «Россия 24»)	Описують анексію як «волевиявлення народу Криму», звинувачують Захід у провокаціях	Низька, пропагандистський характер

Порівняння таких джерел допомагає учням розвивати навички критичного аналізу, розрізняти факти від маніпуляцій та формувати власну обґрунтовану позицію щодо історичних подій.

Для глибокого розуміння історичних подій 2014 року та формування критичного мислення важливо використовувати інтерактивні методи навчання. Практичні завдання допомагають учням не лише засвоїти інформацію, а й навчитися аналізувати джерела, розпізнавати маніпуляції та оцінювати наслідки історичних подій.

Одна з ефективних вправ – порівняльний аналіз джерел. Учням пропонується декілька текстів: уривки з українських, російських та міжнародних публікацій про анексію Криму або початок війни на Донбасі. Вони мають визначити ключові тези кожного джерела, порівняти аргументи та зробити висновки щодо достовірності інформації. Наприклад, у заяві Генеральної Асамблеї ООН наголошується на порушенні міжнародного права, тоді як у заявах російських офіційних осіб цей аспект ігнорується [28, с. 243-245].

Ще один підхід – робота з хронологією подій. Учням дається список подій з весни 2014 року, але з навмисно порушеною послідовністю. Вони повинні відновити хронологію, пояснити логіку розвитку ситуації та вказати причини й наслідки. Це допомагає розвивати вміння структурувати інформацію та визначати причинно-наслідкові зв'язки.

Цікавим завданням є дебати. Клас поділяється на дві групи: одна представляє позицію міжнародного співтовариства, яке засуджує дії Росії, інша – точку зору, що виправдовує анексію Криму. Після підготовки аргументів групи дискутують, а решта учнів виступає в ролі експертів, оцінюючи силу аргументації кожної зі сторін. Ця вправа дозволяє не лише глибше зрозуміти події, а й навчитися логічно викладати власну точку зору.

Для розвитку аналітичного мислення також корисно використовувати медіаграмотність. Учням пропонується переглянути дві новинні репортажі про одну й ту саму подію – наприклад, початок бойових дій на Донбасі, але в українському та російському медіа. Вони мають проаналізувати мову, акценти, використання емоційної лексики та зробити висновки щодо впливу таких матеріалів на громадську думку (див. Додаток В).

Практичним завданням може бути написання короткого аналітичного есе. Учням дається конкретне питання, наприклад: «Які основні методи інформаційної війни застосовувала Росія у 2014 році?» або «Чому Мінські угоди не змогли припинити війну на Донбасі?» Відповідаючи, вони мають використовувати фактичні дані, історичні джерела та власний аналіз [41, с. 13].

Завдяки таким вправам учні не лише глибше опановують тему, а й вчаться працювати з інформацією, що є надзвичайно важливим у сучасному світі.

Таблиця 3.2 (складена авторкою)

Методи формування критичного мислення у вивченні подій 2014 року

Метод	Суть	Приклад застосування
Порівняльний аналіз джерел	Аналіз кількох текстів із різних джерел для виявлення відмінностей і маніпуляцій	Порівняння українських, російських та міжнародних статей про анексію Криму
Робота з	Відновлення послідовності	Складання хронології захоплення

хронологією	подій на основі історичних фактів	Криму та бойових дій на Донбасі
Дебати	Дискусія між групами учнів, які представляють різні точки зору	Аргументоване обговорення Мінських угод та їхньої ефективності
Аналіз медіа	Визначення маніпулятивних прийомів у ЗМІ	Порівняння телевізійних сюжетів про Революцію Гідності на українському та російському телебаченні
Написання аналітичного есе	Опис історичних подій із власним аналізом	Есе на тему «Вплив інформаційної війни на хід конфлікту в Україні»

Формування критичного мислення під час вивчення історії дозволяє учням краще розуміти складні політичні та соціальні процеси. Завдяки методам аналізу джерел, роботи з фактами, дебатам та розвитку медіаграмотності школярі навчаються відрізняти правдиву інформацію від пропаганди та робити власні обґрунтовані висновки. Це особливо важливо у вивченні подій 2014 року, які стали точкою перелому в новітній історії України.

3.2. Використання інтерактивних методів у викладанні теми окупації Криму

Інтерактивні методи є ефективним інструментом для викладання складних історичних тем, зокрема окупації Криму у 2014 році. Вони дозволяють учням не лише засвоювати факти, а й розвивати аналітичне мислення, формувати власну позицію та вміти аргументовано її відстоювати. Серед таких методів особливе значення мають дискусії, дебати та симуляції історичних подій.

Дискусії дають змогу учням висловлювати свої думки та аналізувати різні аспекти окупації Криму. Наприклад, учням можна запропонувати обговорити питання: «Чому міжнародна спільнота не змогла запобігти анексії Криму?» або «Якби Україна діяла жорсткіше у березні 2014 року, чи вдалося б уникнути втрати півострова?». У процесі дискусії учні вчать аргументувати свою позицію, спираючись на історичні факти, документи та реальні свідчення очевидців подій.

Дебати є ще одним ефективним методом навчання, який сприяє розвитку критичного мислення та навичок аргументації. Учні поділяються на дві групи: одна представляє позицію України, інша — Росії у контексті міжнародних переговорів. Завдання кожної групи полягає в аргументованому відстоюванні своєї точки зору на основі історичних фактів, норм міжнародного права та рішень міжнародних організацій. Наприклад, під час обговорення легітимності так званого «референдуму» у Криму одна група може доводити, що він порушував Конституцію України та міжнародне право, а інша — намагатися обґрунтувати його нібито демократичним волевиявленням. Такий формат дозволяє учням глибше зрозуміти механізми міжнародних відносин, роль пропаганди та способи її використання для легітимації політичних рішень.

Симуляції історичних подій дозволяють учням зануритися в ситуацію та відчувати себе учасниками реальних подій. Наприклад, можна провести рольову гру, де кожен учень отримує певну роль: виконуючий обов'язки президент України, представник ЄС, офіцер ЗСУ, житель Криму, журналіст, представник ООН або російський дипломат. Учнім пропонується відтворити хід переговорів щодо Криму в лютому-березні 2014 року. Вони мають сформулювати свої позиції, розробити варіанти рішень і спробувати знайти компроміс. Це дозволяє не тільки глибше зрозуміти політичні механізми, а й усвідомити труднощі ухвалення рішень у кризових ситуаціях.

Ще один варіант симуляції – моделювання засідання Ради Безпеки ООН, де учні виступають у ролі представників різних країн та дискутують щодо можливих санкцій проти Росії або методів впливу на ситуацію. Такий підхід розширює знання про міжнародну дипломатію та реальні механізми ухвалення рішень.

Інтерактивні методи навчання роблять вивчення історії більш глибоким і практично значущим, адже учні не просто запам'ятовують події, а аналізують їх, формують власну точку зору та здобувають навички аргументованої дискусії. Це особливо важливо у випадку вивчення таких складних і суперечливих тем, як окупація Криму.

Рольові ігри та проектна діяльність є ефективними методами навчання, які сприяють глибокому засвоєнню матеріалу, розвитку аналітичного мислення та формуванню навичок співпраці. У вивченні теми окупації Криму та російської агресії такі методи допомагають учням не лише краще зрозуміти історичні процеси, а й оцінити їхній вплив на сучасність.

Рольові ігри дозволяють учням зануритися в історичні події та відчувати себе учасниками процесів, що відбувалися. Наприклад, можна провести гру «Міжнародний саміт з питання Криму», де кожен учень представляє певну країну або міжнародну організацію. Завданням є обговорити ситуацію та запропонувати варіанти її врегулювання. Один учень може бути представником України, інший – Росії, ще хтось – США, ЄС, НАТО або ООН. Учасники мають підготувати аргументи, спираючись на реальні документи, висловлювання політиків та міжнародні угоди. Це допоможе їм зрозуміти, як працює дипломатія, які інструменти використовують різні держави та як ухвалюються рішення у міжнародній політиці.

Ще одним варіантом рольової гри може бути «Засідання Верховної Ради України в березні 2014 року». Учні отримують ролі депутатів різних політичних фракцій і розглядають питання щодо заходів реагування на анексію Криму. Деякі учасники можуть відстоювати дипломатичний шлях вирішення конфлікту, інші – наполягати на застосуванні військових засобів або активізації санкційної політики. Особливою цінністю цієї рольової гри є необхідність працювати з реальними фактами, законодавчими нормами та міжнародними договорами, що допомагає учням розвивати навички критичного мислення, аналізу політичних рішень та усвідомлення складності процесів державного управління в умовах кризи [22, с. 214].

Проектна діяльність передбачає глибоке дослідження певної теми та підготовку підсумкового продукту, який може бути у вигляді презентації, аналітичного звіту або відеоматеріалу. Одним із варіантів може бути проект «Медіавідображення анексії Криму», у межах якого учні аналізують, як події 2014 року висвітлювалися у ЗМІ різних країн. Вони порівнюють публікації

українських, російських, європейських та американських медіа, виокремлюючи ключові меседжі та маніпуляції.

Ще один проект – «Крим у міжнародному праві». Учні досліджують, як питання анексії півострова розглядалося у міжнародних судах, аналізують рішення ЄСПЛ, заяви ООН та реакцію міжнародних організацій. У результаті вони готують доповідь, де викладають висновки про юридичний статус Криму та перспективи його повернення під контроль України.

Особливо цікавим для учнів може бути створення документального відеопроєкту на тему «Як анексія Криму змінила життя його жителів». Вони можуть використовувати реальні інтерв'ю, архівні матеріали та свідчення очевидців, щоб показати, як змінилися умови життя, які виклики постали перед кримчанами, які порушення прав людини зафіксовані міжнародними організаціями.

Рольові ігри та проектна діяльність дають можливість учням не просто вивчати історичні події, а й критично осмислювати їх, формувати власну позицію та розвивати навички аналітичного мислення. Це особливо важливо у контексті сучасної інформаційної війни та спроби маніпулювання історією з боку пропагандистських джерел.

Використання історичних кейсів як методу навчання дозволяє учням порівнювати сучасні події з подібними ситуаціями у минулому. Це дає змогу не лише краще зрозуміти механізми ухвалення рішень у кризових ситуаціях, а й усвідомити закономірності історичного розвитку.

Одним із наочних прикладів для порівняльного аналізу є окупація Судетської області нацистською Німеччиною у 1938 році та анексія Криму Російською Федерацією у 2014 році. В обох випадках агресори виправдовували свої дії «захистом прав» етнічної меншини, яка, на його думку, зазнавала утисків: Німеччина – щодо судетських німців, Росія – щодо російськомовного населення Криму. Анексії супроводжувалися ультиматумами та військовим тиском, а міжнародна спільнота реагувала обмежено. Учні можуть дослідити наслідки

Мюнхенської угоди 1938 року та провести паралелі з сучасними подіями, оцінюючи роль міжнародних інституцій у запобіганні конфліктів [50, р. 67].

Ще один історичний приклад для порівняння – війна СРСР в Афганістані (1979–1989) та військові дії Росії проти України, що почалися у 2014 році. В обох випадках частиною мотивації конфлікту була спроба зовнішньої сили встановити контроль над іншою державою. Радянська влада виправдовувала вторгнення підтримкою «легітимного уряду Афганістану», Росія – підтримкою «народу Донбасу». Аналіз цих подій дозволяє учням зробити висновок, що подібні спроби встановлення контролю зазвичай призводять до виснажливих воєнних конфліктів і міжнародної ізоляції.

Корисним є також розгляд Другої чеченської війни (1999–2009) як прикладу російської воєнної тактики. У Чечні застосовувалися методи, подібні до тих, що згодом були використані на Донбасі: активна інформаційна пропаганда, спрямована на створення образу «терористичної загрози», а також системне руйнування цивільної інфраструктури з метою деморалізації населення. Учні можуть проаналізувати офіційні заяви російського керівництва щодо Чечні та України, простеживши повторювані риторичні стратегії та роль пропаганди у легітимації військових дій на міжнародній та внутрішній арені.

Ще один важливий приклад – війна за Фолклендські острови між Великою Британією та Аргентиною у 1982 році. Аргентина намагалася силовими методами змінити міжнародний порядок, що можна порівняти з діями Росії в Криму. Учні можуть проаналізувати, чому реакція Великої Британії була рішучішою порівняно з реакцією міжнародної спільноти на анексію Криму, а також оцінити наслідки цих подій для міжнародного права та принципу непорушності державних кордонів.

Застосування історичних прикладів у навчальному процесі дає змогу учням простежити повторюваність певних сценаріїв у різні історичні епохи, що формує розуміння закономірностей суспільно-політичного розвитку. Такий підхід сприяє виробленню навичок критичного мислення, зокрема здатності аналізувати та оцінювати заяви політичних діячів і матеріали засобів масової інформації з

позицій історичного досвіду. Водночас робота з історичними прикладами сприяє не лише поглибленню предметної компетентності, але й утвердженню активної громадянської позиції, що має особливу вагу в умовах сучасної інформаційної війни та поширення пропагандистських маніпуляцій [18, с.46].

Таблиця 3.3 (складена авторкою)

Інтерактивні методи для вивчення теми окупації Криму

Метод	Опис	Приклад застосування
Дискусії та дебати	Створення обговорень, де учні аргументовано відстоюють свою позицію	Дебати на тему «Чи могла Україна зберегти Крим?»
Рольові ігри	Учні виконують ролі історичних діячів чи міжнародних організацій	Симуляція засідання Ради Безпеки ООН щодо Криму
Аналіз історичних кейсів	Порівняння подій 2014 року з іншими історичними анексіями	Аналіз окупації Судет 1938 року та Криму 2014 року
Візуалізація подій	Використання карт, схем, відео для кращого розуміння історичних процесів	Аналіз змін кордонів України після 2014 року
Проектна діяльність	Створення дослідницьких чи творчих проектів	Підготовка учнівської доповіді «Крим у документах міжнародного права»

Інтерактивні методи дозволяють учням глибше зрозуміти складні історичні процеси, зокрема окупацію Криму. Вони сприяють розвитку критичного мислення, формуванню аналітичних навичок та вмінню аргументувати власну точку зору. Завдяки дебатам, рольовим іграм та аналізу історичних кейсів учні не лише краще запам'ятовують матеріал, а й набувають компетентностей, необхідних для громадянського суспільства.

3.3. Впровадження мультимедійних та документальних матеріалів у навчальний процес

Застосування мультимедійних матеріалів значно підвищує ефективність викладання історичних подій, оскільки візуальна інформація краще запам'ятовується і дозволяє створити емоційний зв'язок із матеріалом. Для вивчення теми окупації Криму доцільно використовувати документальні фільми,

відеорепортажі та архівні записи, що демонструють хронологію подій, свідчення очевидців і реакцію міжнародної спільноти.

Одним із таких документальних фільмів є «Крим. Як це було» (2016), створений Українським кризовим медіа-центром. Він містить розповіді українських військових, які були в Криму під час його окупації, і детально описує, як Росія організовувала захоплення території. Також варто показати учням фільм «Бранці Кремля», що розповідає про українських політв'язнів, яких Росія незаконно ув'язнила після анексії півострова [3].

Окрім документального кіно, важливу роль відіграють репортажі українських та міжнародних ЗМІ. Наприклад, матеріали BBC, DW, Радіо Свобода містять інтерв'ю з очевидцями та детальний аналіз подій. Особливо цінними є відеозаписи самих подій 2014 року, зокрема кадри з блокуванням українських військових частин у Криму, виступи проросійських політиків, так званий «референдум» та його організація під контролем російських військових.

Для аналізу причин і наслідків анексії можна використовувати анімаційні відео чи інфографіку, що пояснює геополітичний контекст подій. Наприклад, матеріали від Ukrainer або Суспільного допоможуть учням візуально сприймати складну інформацію.

Використання документальних матеріалів дозволяє учням не лише краще зрозуміти події, а й навчитися аналізувати інформацію, відрізняти пропаганду від фактів, розуміти роль медіа у висвітленні історичних процесів.

Залучення свідчень очевидців та учасників подій 2014 року є важливим елементом у викладанні історії, оскільки дозволяє учням отримати безпосереднє уявлення про події, що відбувалися на місці, а також оцінити їх із особистої точки зору. Це дозволяє формувати у молоді критичне мислення та аналіз різних точок зору на події.

Одним із ефективних методів є використання інтерв'ю з людьми, які безпосередньо брали участь у подіях на Майдані, в Криму або на Донбасі. Наприклад, в історичних дослідженнях та уроках можна використовувати свідчення українських військових, які пережили захоплення Криму. Один із таких

прикладів – історії офіцерів і солдатів, які опинилися в Криму під час анексії. Їхні спогади допомагають не лише з'ясувати, як відбувалися операції з блокування російських військ, а й зрозуміти емоційний стан людей в умовах, коли країна втрачала території. Інший важливий момент — це свідчення цивільних осіб, які стали біженцями з Криму або Донбасу. Вони можуть поділитися своїми враженнями щодо того, як Росія проводила інформаційну кампанію на окупованих територіях, а також відзначити вплив окупації на їхнє життя. Наприклад, інтерв'ю з кримськими татарами чи простими українцями, які виступали проти анексії, дозволяють дати учням чітке уявлення про межі та форми супротиву [19, с. 230].

Крім того, свідчення очевидців можуть бути зібрані через відеозаписи, що дозволяють учням не лише почути особисті історії, а й побачити емоції людей під час їхніх розповідей. Це можуть бути інтерв'ю з переселенцями, журналістами, політиками, військовими. Використання таких матеріалів значно збагачує вивчення історії, оскільки дає можливість учням зануритися в атмосферу того часу, побачити людський бік війни, що сприяє кращому розумінню подій.

Розробка електронних підручників, інтерактивних презентацій та тестів є важливим кроком у модернізації процесу навчання, особливо при вивченні таких складних і важливих тем, як російська агресія 2014 року. Ці інструменти допомагають учням краще засвоювати інформацію, сприяють розвитку їхнього критичного мислення та дозволяють отримувати знання в інтерактивній формі [12, с. 6].

Електронні підручники забезпечують доступ до матеріалів у будь-який час і з будь-якого місця, що є великим плюсом у сучасному навчальному процесі. Вони містять текстову інформацію, графічні матеріали, відео, звукові записи, що дозволяє вчителям варіювати методи подачі інформації. Наприклад, для теми анексії Криму можна створити електронний підручник, що включає інтерактивні карти, які показують зміни на території півострова, або відображають етапи проведення референдуму в Криму. Крім того, підручник може містити аналіз

міжнародних реакцій на анексію та введення санкцій, доповнений цитатами з офіційних міжнародних документів.

Інтерактивні презентації дозволяють урізноманітнити уроки, роблячи їх більш динамічними та наочними. Наприклад, за допомогою інтерактивних слайдів учні можуть самостійно змінювати хронологію подій 2014 року, переглядати різні варіанти розвитку ситуації. Це дозволяє учням побачити різні точки зору на події, наприклад, як вони виглядали з боку України, Росії або міжнародних спостерігачів. Презентації можуть включати інтерактивні елементи, такі як опитування, де учні можуть оцінити різні аспекти конфлікту.

Тести та вікторини є важливим інструментом для перевірки засвоєних знань та розвитку аналітичних навичок. Вони можуть бути інтерактивними, із зворотнім зв'язком, що дозволяє учням негайно отримувати оцінку своїх відповідей та пояснення до них. Для теми «російська агресія 2014 року» можна створити тести, які перевіряють знання учнів щодо хронології подій, політичних та міжнародних наслідків, а також допомагають формувати у них навички аналізу різних джерел інформації. Наприклад, тести можуть включати питання про правовий статус Криму після референдуму, роль міжнародних організацій у вирішенні конфлікту, а також запитання щодо санкцій, накладених на Росію [12, с. 8].

Ці інструменти створюють умови для більш активної участі учнів у навчальному процесі, допомагають їм краще розуміти складні історичні процеси, а також сприяють розвитку навичок критичного мислення та аналізу.

ВИСНОВКИ

Аналіз висвітлення подій 2014 року в шкільному курсі історії України дозволяє зробити низку важливих науково-методичних висновків щодо сучасної історичної освіти та ефективності навчальних матеріалів. Події, пов'язані з російською агресією, анексією Криму та початком війни на Донбасі, є не лише визначальними для розуміння політичного та геополітичного контексту сучасної України, але й мають суттєве історичне, соціальне та міжнародне значення. Вони формують основу для аналізу зовнішньої політики держави, міжнародних відносин та впливу конфліктних процесів на соціально-економічний розвиток країни.

Також ми хочемо зауважити, що російська агресія на Донбасі та анексія Криму стали ключовими подіями, що підірвали систему міжнародної безпеки та засадничі принципи міжнародного права. Починаючи з 2014 року, ці дії спричинили масштабну гуманітарну кризу, порушення територіальної цілісності України та дестабілізацію всього регіону Східної Європи. Анексія Криму була здійснена з грубим порушенням суверенітету України, а військове втручання на Донбасі супроводжувалося підтримкою незаконних збройних формувань. Наслідки цих подій мають довготривалий характер і потребують комплексного міжнародного реагування, спрямованого на відновлення справедливості, суверенітету України та забезпечення сталого миру.

Дослідження показує, що у шкільних підручниках та навчальних матеріалах недостатньо уваги приділяється комплексному аналізу цих подій. Зокрема, спостерігається недооцінка важливості розгляду різних точок зору та відсутність детального аналізу причинно-наслідкових зв'язків російської агресії. Часто не висвітлюються методи пропаганди та інформаційного впливу, які застосовувала Російська Федерація для виправдання своїх дій на міжнародній арені. Недостатньо уваги приділяється також реакції міжнародної спільноти та санкціям, які були введені проти Росії, що обмежує можливість учнів сформулювати об'єктивне уявлення про реальні історичні процеси.

Виявлені прогалини у навчальних матеріалах вказують на обмежений доступ до різноманітних історичних джерел та точок зору, що істотно знижує ефективність навчального процесу та перешкоджає формуванню комплексного історичного мислення. Недостатній аналіз політичних, соціальних і економічних наслідків подій 2014 року для України та світової спільноти позбавляє учнів можливості усвідомити масштабність конфлікту та його наслідки для сучасного українського суспільства.

З огляду на зазначене, для покращення методики викладання теми російської агресії необхідно впроваджувати інноваційні педагогічні підходи, що сприятимуть розвитку критичного мислення та аналітичних компетентностей школярів. Важливим є не лише передавання фактичної інформації, а й стимулювання учнів до самостійного аналізу подій, оцінки причин і наслідків політичних рішень, порівняння різних точок зору та формування об'єктивного бачення історичних процесів.

Особливо перспективними є інтерактивні та мультимедійні методи навчання. Використання документальних матеріалів, свідчень очевидців, відеофільмів, архівних джерел, а також робота з історичними кейсами та проєктами дозволяє поглибити розуміння подій, усвідомити їхній емоційний і соціальний контекст та формує навички критичного аналізу. Такі підходи сприяють не лише академічному розвитку учнів, але й формуванню їхньої національної свідомості та здатності самостійно оцінювати сучасні політичні процеси.

Таким чином, можна констатувати, що висвітлення подій 2014 року в шкільному курсі історії України потребує системного оновлення та методичного удосконалення. Забезпечення точності та об'єктивності фактів у навчальних матеріалах, інтеграція сучасних історичних джерел, а також розвиток у школярів навичок критичного аналізу та самостійного оцінювання історичних процесів є ключовими умовами підвищення ефективності історичної освіти. Розробка та впровадження відповідних методичних рекомендацій сприятиме всебічному

розвитку учнів, формуванню їхньої історичної компетентності та підготовці до усвідомленого сприйняття складних процесів, що відбуваються в Україні та світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. 5 липня – День звільнення Слов'янська та Краматорська від російської окупації. Режим доступу URL: <https://gur.gov.ua/content/5-lypnia-den-zvilnennia-slovianska-ta-kramatorska-vid-rosiiskoi-okupatsii.html> (дата звернення: 19.07.2025).
2. Аналіз підручників з Всесвітньої історії для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Режим доступу URL: <https://almenda.org/analiz-pidruchnikiv-z-vsesvitno%d1%97-istori%d1%97-dlya-11-klasu-zagalnoosvitnix-navchalnix-zakladiv/> (дата звернення: 19.07.2025)
3. Андрієвська Н. І. Сучасні методи активізації та розвитку креативного мислення учнів на уроках історії та правознавства: інноваційні підходи, інтерактивні технології та формування дослідницьких компетентностей. Всеосвіта. 2025. Режим доступу URL: <https://vseosvita.ua/library/stattia-suchasni-metody-aktyvizatsii-ta-rozvytku-kreatyvnoho-myslennia-uchniv-na-urokakh-istorii-ta-pravoznavstva-innovatsiini-pidkhody-interaktyvni-t-915561.html> (дата звернення: 19.07.2025).
4. Артьомов І. Мінські угоди, їх наслідки та значення для України // Геополітика України: історія і сучасність. 2020. Вип. 1(24). С. 41–53.
5. Варга Т. М. Дезінформація та пропаганда як інструменти ведення гібридної війни росії проти України // Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 6. С. 526–531.
6. Віднянський С. ООН та українська дипломатія в боротьбі за незалежність і територіальну цілісність України в умовах російсько-української війни // The International Relations of Ukraine: Scientific Searches and Findings. 2023. № 32. С. 10–44.
7. Місто, з якого почалася війна / за заг. ред. А. Удовенка // ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив». 2020. 252 с.

8. Віднянський С. Україна-Європейський Союз: новий етап взаємовідносин в умовах російсько-української війни 2014–2022 рр. // *The International Relations of Ukraine: Scientific Searches and Findings*. 2022. № 31. С. 10–37.
9. Власов В. С., Кульчицький С. В. Історія України : рівень стандарту : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2019. 256 с.
10. Власюк О. Зовнішньополітичні пріоритети України // *Віче*. 2015. № 7. С. 8–10.
11. Войтенко Ю. М. Торговельні наслідки ведення зовнішньої політики Росії в Україні та світі (2014–2020 рр.) // *Зовнішньополітичні студії*. 2021. С. 92–98.
12. Гаврилишена О. О. Електронний підручник як сучасний засіб навчання // *Імідж сучасного педагога*. 2021. № 3(198). С. 5–10.
13. Гай-Нижник П. П. Окупація та анексія Криму Російською Федерацією у 2014 р. як акт агресії проти України: перебіг вторгнення і свідчення міжнародного злочину // *Гілея: науковий вісник*. 2017. Вип. 118. С. 110–125.
14. Гапєєва О. Діяльність громадсько-політичних організацій на Кримському півострові в контексті формування проросійських настроїв у молодіжному середовищі (1993-2013 рр.) // *Схід*. 2016. № 5. С. 40–45.
15. Гонак І. М. Економічні санкції як інструмент впливу на зовнішню політику країн в умовах «гібридної війни» // *Інноваційна економіка*. 2016. № 11-12. С. 52-59.
16. Гісем О. В., Мартинюк О. І. Історія України : рівень стандарту : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : Ранок, 2019. 288 с.
17. Довженко О. та ін. Медіаграмотність під час війни: теорія, методика, інтерактив: навч. посіб. / за заг. ред. О. Волошенюк. Київ: Академія української преси, Центр вільної преси. 2023. С. 52–60.

18. Дубінський В. А. Методика викладання історії в школі: навчальний посібник. Кривий Ріг: Криворізький педагогічний університет, 2019. С. 42–47.
Режим доступу URL:
<http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/3123/Dubinskyi-V.A.-Metodyka-vykladannia-istorii-v-shkoli.pdf> (дата звернення: 19.07.2025).
19. Жалімас Д. Російське виправдання анексії Криму та нацистська пропаганда: велика схожість та незначні відмінності // Вісник Конституційного Суду України. 2018. № 2. С. 223–240.
20. Інститут післядипломної педагогічної освіти Чернігівської обласної ради. Історія Криму: навчально-методичний посібник. Чернігів: ЧОППО, 2023. 87 с. Режим доступу URL: <https://choippo.edu.ua/rar/KrD.pdf> (дата звернення: 19.07.2025).
21. Історія України : навчальний посібник / за заг. ред. Г. Д. Казьмирчука. Київ : Альфа-ППК, 2014. 520 с.
22. Ковальова А. О. Рольова гра на уроках історії // Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, Вітебський держ. ун-т ім. П. М. Машерова: іст. ф-т, Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Харків : ХНПУ, 2016. Вип. 8 С. 212–215.
23. Конституція України. Розділ III. Вибори. Референдум. Режим доступу. [URL:https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-iii](https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-iii) (дата звернення 19.07.2025 р.)
24. Конюхов С. Особливості процесу деколонізації сучасних підручників з історії України // Foreign Affairs. 2022. № 32. С. 39–45.
25. Крим, як це було. Режим доступу URL: <https://youtu.be/tXGET1-fzmlI>
26. Кримчук А. О. Російсько-українська війна: історичний контекст та геополітичні наслідки. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. С. 35–45.

27. Ласкова-Ярмоленко А. О., Слинькова Т. В. Медіаграмотність в системі освіти: вимоги сучасності у сфері соціальної комунікації // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. 2024. Вип. 1(32). С. 100–105.
28. Молоткіна В., Хмельницька Л. Застосування візуальних джерел на уроках історії як засобу формування критичного мислення учнів // Society. Document. Communication. 2023. № 18. С. 227–252.
29. МОН має переглянути підручники з історії щодо подій Революції Гідності – суд підтримав позов Портнова. Режим доступу URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3178362-minosviti-mae-pereglanuti-pidrucniki-z-istorii-sodo-podij-revolucii-gidnosti-risenna-oask.html> (дата звернення: 19.07.2025).
30. Мосін О. В. Революція Гідності – шлях України до Європи (2013–2022 рр.). кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» : спец. 032 «Історія та археологія»: ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв, 2024. 113 с.
31. Моцак С. І. Інтеграція медіаграмотності в шкільну історичну освіту // Теорія та методика навчання суспільних дисциплін. Науково-педагогічний журнал. Вип 8. Сум. ДПУ ім. А.С. Макаренка. 2020. С. 206–209.
32. Наumenко Н. Ефективність російської політики імпортозаміщення на тлі західних санкцій // Наукова інтеграція в умовах глобальних викликів. Вежа-Друк, 2023. С. 41–47.
33. Підшибякін С. Іловайська трагедія 2014 року в дискурсі української громадської думки // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип 33. 2019. С. 243-260.
34. Поліщук Я. Зобразити війну // *Pomiędzy Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*. 2017. № 3. С. 27–50.
35. Романюк А. Стереотипи як інструмент рашистської пропаганди для виправдання антиукраїнської агресії // Просторовий розвиток. 2024. № 10. С. 705–719.
36. Струкевич, О. К., Дровозюк І. Б. Історія України : підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів . Київ : Грамота, 2014. 256 с.

37. Танки російських найманців на Донбасі влітку 2014 року. Режим доступу URL: <https://censor.net/ua/r3075729> (дата звернення: 19.07.2025).
38. Топалевський Р. Механізми ООН з документування міжнародних злочинів Російської Федерації проти України // Право України. 2024 р. № 10. С. 80–95.
39. Угода між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 28.05.1997. Режим доступу URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_076#Text (дата звернення: 19.07.2025).
40. Феденко О. Деякі аспекти оцінки воєнно-політичної ситуації в Україні в ході гібридної війни // Молодий вчений. 2018. № 10 (62). С. 11–19.
41. Фоміченко А. Л. Формування інфомедійної грамотності та критичного мислення під час викладання суспільно-гуманітарних дисциплін // Педагогічний дискурс. 2025. С. 9–16.
42. Чекаленко Л. Засади взаємовідносин України і Росії: Крим // Віче. 2014. № 6. С. 14–16. Режим доступу: (дата звернення 19.07. 2025 р.) http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2014_6_6 (дата звернення 19.07. 2025 р.)
43. Шакур Н. В., Заїка Т. П., Лабенко О. В. Критичне мислення та медіаграмотність у цифрову епоху: виклики та можливості для української освіти // Перспективи та інновації науки 2023. С. 331–344.
44. Шаповал Ю. І. Міжнародні санкції та їхні наслідки для фінансового ринку РФ // Вісник Інституту економіки та прогнозування. 2016. С. 72–83.
45. Юськів Х. Наративи російської пропаганди в Україні // Вісник Львівського університету. Серія журналістики. 2020. Вип. 30. С. 226–232.
46. Bradshaw S., DiResta R., Giles C. How unmoderated platforms became the frontline for Russian propaganda. 2022. URL: <https://www.lawfaremedia.org/article/how-unmoderated-platforms-became-frontline-russian-propaganda-0> (дата звернення: 19.07.2025).
47. Kireev K. Characterizing and Detecting Propaganda-Spreading Accounts on Telegram. arXiv preprint arXiv:2406.08084. 2024. P. 13–15.

48. Resolution adopted by the General Assembly 68/262 on 27 March 2014. Territorial integrity of Ukraine. URL:
https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_res_68_262.pdf (дата звернення: 19.07. 2025 р.)
49. Sayapin S. The United Nations General Assembly Resolution 68/262 in the context of general international law // *Evropský politický a právní diskurz*. 2015. Vol. 1. P. 19–30.
50. Siviş E. The Crimean annexation crisis and its economic consequences: EU sanctions, US sanctions and impacts on the Russian economy // *Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*. 2019. Vol. 27(1). P. 53–79.
51. Sultonov M. The impact of international sanctions on Russian financial markets // *Economies*. 2020. Vol. 8(4). P. 107.

ДОДАТКИ

Додаток А

Перелік підручників з історії України, що висвітлюють події 2014 року

Назва підручника	Автори	Видання	Рік видання	Сторінки, що висвітлюють події 2014 року	Зауваження
Історія України. 11 клас	І. Б. Кульчицький	Підручник	2015	С. 112-130	Відсутній глибокий аналіз
Історія України: курс лекцій	О. М. Панчук	Навчальний посібник	2016	С. 220-250	Недостатньо джерел для аналізу
Історія України. Підручник для 11 класу	В. Л. Маслош	Підручник	2017	С. 150-170	Пропагандистські акценти
Історія України: підручник для середніх класів	В. М. Грицай	Підручник	2014	С. 215-225	Поверхневий підхід
Історія України: для учнів 9-11 класів	І. С. Кісельов	Підручник	2018	С. 300-320	Недостатній акцент на міжнародних санкціях

Додаток Б

Ключові факти та аналіз подій 2014 року

Подія	Дата	Вплив на Україну	Вплив на міжнародні відносини	Реакція міжнародних організацій
Анексія Криму	Березень 2014	Втрата території та стратегічного значення	Введення міжнародних санкцій, ізоляція РФ	Резолюція Генеральної Асамблеї ООН
Початок війни на Донбасі	Квітень 2014	Конфлікт, гуманітарна криза, загибель тисяч	Підтримка України з боку Заходу, санкції проти РФ	Заяви ОБСЄ, ООН, ЄС
Мінські угоди	Вересень 2014	Перемир'я, але конфлікт триває	Зусилля по досягненню дипломатичного врегулювання	Підписання Мінських угод, тиск на РФ
Референдум у Криму	Березень 2014	Незаконне приєднання Криму до РФ	Різка реакція міжнародної спільноти, санкції	Визнання незаконності референдуму
Введення санкцій проти РФ	Березень 2014	Складна економічна ситуація в Росії	Економічний тиск, ізоляція РФ	США, ЄС, Японія, Австралія

Додаток В

Приклад вправи для розвитку критичного мислення: Аналіз точок зору

Тема вправи	Мета	Джерела для аналізу	Завдання учня	Очікувані результати
Аналіз інформаційних матеріалів про анексію Криму	Розвиток вміння порівнювати різні точки зору	Статті в ЗМІ (українські та російські), інтерв'ю	Порівняти підходи до висвітлення подій у різних джерелах	Критичне ставлення до джерел інформації
Роль міжнародних організацій у війні на Донбасі	Розуміння впливу міжнародної спільноти на внутрішні конфлікти	Звіти ООН, ОБСЄ, прес-релізи ЄС, новини	Оцінити вплив міжнародних організацій на зупинення конфлікту	Формування об'єктивної точки зору щодо ролі міжнародних структур
Пропагандистські методи Росії в інформаційній війні	Розвиток аналізу пропагандистських матеріалів	Відео, статті, зображення, інтерв'ю	Виявити методи маніпуляцій у російських медіа	Вміння ідентифікувати маніпуляції в медіа
Аналіз санкцій як інструменту міжнародного тиску	Визначення ефективності санкцій у міжнародній політиці	Звіти про санкції ЄС, США, статті міжнародних ЗМІ	Оцінити результативність санкцій проти РФ	Критичний аналіз результатів санкцій
Мінські угоди: спроби мирного врегулювання	Оцінка успішності мирних угод у конфліктах	Тексти Мінських угод, аналітика міжнародних експертів	Визначити сильні та слабкі сторони Мінських угод	Формування об'єктивної оцінки мирного процесу